

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ДУГІНЕЦЬ ГАННА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 339.944.071.2

**ГЛОБАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ
ВИРОБНИЧИХ МЕРЕЖ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні
відносини

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Тернопіль – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному торговельно-економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Мазаракі Анатолій Антонович,
Київський національний торговельно-
економічний університет, ректор

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Булатова Олена Валеріївна,
Маріупольський державний університет,
перший проректор

доктор економічних наук, професор
Хаджинов Ілля Васильович,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, проректор з наукової роботи

доктор економічних наук, доцент
Джусов Олексій Анатолійович,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара, професор кафедри
менеджменту та туристичного бізнесу

Захист відбудеться 28 березня 2019 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 у Тернопільському національному економічному університеті за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11 а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий 26 лютого 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

Т. О. Кізіма

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Функціонування світової економіки впродовж останніх десятиліть характеризується глобальними структурними перетвореннями міжнародних економічних відносин, що впливають на всі сфери суспільного життя. Інтенсивний науково-технологічний розвиток, фрагментація глобального виробництва, що виявляється через формування та розвиток міжнародних виробничих мереж, зміна суспільної свідомості сприяють становленню нових моделей і форм взаємовідносин у глобальному відтворювальному процесі. У таких умовах виробництво товарів та послуг найчастіше є результатом взаємодії десятків або сотень постачальників проміжних компонентів і послуг, які можуть перебувати в різних країнах. Так, за оцінюванням ЮНКТАД, майже 80% міжнародної торгівлі здійснюється через глобальні ланцюги вартості та міжнародні виробничі мережі, які постійно трансформуються під впливом мінливого зовнішнього середовища й інтенсивної конкуренції, що стимулює процеси їхньої оптимізації та реструктуризації. В результаті структура світової економіки набуває рис багаторівневості та взаємозалежності, що в умовах перманентно слабкої динаміки економічного розвитку останніх десятиліть актуалізує питання визначення глобальних імперативів розвитку міжнародних виробничих мереж з метою обґрунтування загальної концепції локалізації національного виробництва на всіх етапах створення вартості у мережі.

Теоретичні основи міжнародного поділу праці, вертикальної інтеграції, міжнародної торгівлі, транснаціоналізації та фрагментації економіки висвітлені у працях зарубіжних та вітчизняних вчених: Л. Антонюк, Б. Баласса, О. Білоруса, Дж. Бхагваті, О. Вільямсона, І. Гладій, В. Леонт'єва, Н. Михайленка, Т. Орехової, В. Онищенко, Б. Оліна, О. Рогача, Д. Рікардо, Є. Савельєва, А. Сміта, Дж. Стігліца, П. Самуельсона, А. Філіпенка, Е. Хекшера, П. Хіршмана та ін.

Теоретико-методологічні основи дослідження різних аспектів участі країн у глобальних ланцюгах вартості та міжнародних виробничих мережах заклали М. Андо, С. Арндт, К. Де Беккер, В. Блоніген, Г. Гросман, А. Деардорф, Г. Джереффі, Р. Джоунс, П. Дікен, Б. Длухош, Р. Каплінський, Г. Кієржковскі, Ф. Кімура, Б. Когут, П. Кругман, Дж. Кляйнєрт, К. Ланкастер, М. Ландесманн, М. Моррис, С. Міродот, Т. Стерджін, М. Портер, Р. Штоллінгер, Р. Фінстра, Г. Хенсон, Е. Хелпман, Дж. Хампрі та ін.

Дослідженню можливостей участі України у міжнародному виробничо-інвестиційному співробітництві приділили увагу вагу В. Андрійчук, О. Булатова, І. Бураковський, В. Геєць, В. Губський, О. Джусов, А. Кредисов, В. Лагутін, Д. Лук'яненко, А. Мазаракі, А. Мокій, В. Новицький, А. Ігнатюк, Н. Резникова, В. Рокоча, В. Сіденко, С. Соколенко, І. Пузанов, І. Хаджинов, В. Чужиков, А. Чухно, О. Шнирков, Т. Циганкова, О. Яценко та ін.

Однак, беручи до уваги значущі наукові досягнення у галузі, слід усе ж визнати, що в сучасних умовах потребують подальшого дослідження теоретичні

та практичні засади глобальних імперативів розвитку міжнародних виробничих мереж, зокрема крізь призму їхніх територіальних і секторальних особливостей розміщення. Враховуючи те, що виробнича діяльність набуває глобального характеру, питання включення українських підприємств у несировинні ланки міжнародних виробничих мереж отримує пріоритетне значення при формуванні стратегії інклюзивного зростання вітчизняної економіки, що визначило вибір теми дисертації, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Основні положення і рекомендації, які викладено у дисертаційній роботі, є складовими науково-дослідних робіт за темами кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету. Результати дослідження представлено у темах: «Глобальні імперативи розвитку міжнародних виробничих мереж» (номер державної реєстрації 0117U000508), де визначено теоретико-методологічні засади формування та розвитку міжнародних виробничих мереж; обґрунтовано зміст понять «міжнародні виробничі мережі», «глобальні ланцюги доданої вартості»; запропоновано методологічний підхід до визначення умов формування та функціонування міжнародних виробничих мереж (довідка №1488/20 від 08.06.2018 р.); «Економічний суверенітет України в умовах глобальних викликів» (номер державної реєстрації 0112U000607), в якій визначено демографічний і кадровий вимір міжнародних міграційних процесів в Україні; ідентифіковано вплив глобальних ланцюгів вартості на міжнародну міграцію робочої сили; розроблено методичні рекомендації щодо формування виробничих мереж як чинника інноваційного розвитку України (довідка №1487/20 від 08.06.2018 р.); «Детермінанти розвитку зовнішньоторговельного сектора України» (номер державної реєстрації 0113U000508), де обґрунтовано методологічний підхід до визначення пріоритетів у стратегіях соціально-економічного розвитку країн; сформовано напрями державного регулювання інноваційного розвитку виробництва товарів і послуг з високою доданою вартістю (довідка №1505/20 від 08.06.2018 р.).

На базі кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» за науково-дослідною темою «Наукові основи міжнародного аутсорсингу як чинника підвищення людського капіталу регіонів України» (номер державної реєстрації 0110U002435) обґрунтовано визначення змісту дефініції «міжнародний аутсорсинг» та об'єктивні основи її формування, а також класифікацію основних форм міжнародного аутсорсингу, яка заснована на положеннях як класичної, так і інституціональної теорій (довідка №37-0820-110 від 06.06.2018 р.).

Результати наукового дослідження, що мають прикладний характер, набули практичного застосування при розробці та виконанні проекту Київського національного торговельно-економічного університету у межах Програми Еразмус+ Жан Моне 562453–ЕРР–1–2015–1–UA–ЕРРІМО–MODULE «Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі з Європейським Союзом: переваги та недоліки для українського суспільства» (довідка №1494/01-04 від 08.06.2018 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розкриття теоретичних засад та розроблення методології системного дослідження глобальних імперативів розвитку міжнародних виробничих мереж, а також обґрунтування на цій основі цілісної наукової концепції локалізації національного виробництва в несировинних ланках міжнародних виробничих мереж.

Відповідно до мети дослідження у роботі визначені такі завдання:

- верифікувати трансформації відтворювального процесу в світовій економіці для ідентифікації глобальних імперативів розвитку міжнародних виробничих мереж;
- дослідити сутність міжнародних виробничих мереж у теоретичних концепціях міжнародних економічних відносин з метою формування теоретико-методологічного підґрунтя їхнього аналізу;
- виявити маркери формування та розвитку мережевих взаємодій у глобальному просторі для оцінювання умов формування міжнародних виробничих мереж;
- визначити локалізацію міжнародних виробничих мереж та особливості їхнього секторального формування в світовій економіці для обґрунтування глобальних імперативів їхнього розвитку;
- проаналізувати тенденції в зміні технологічних укладів у світовій економіці з метою систематизації особливостей інвестиційно-інноваційного розвитку учасників міжнародних виробничих мереж;
- окреслити вплив фрагментації міжнародного виробництва на розвиток людського капіталу;
- проаналізувати тенденції трансформації регулювання міжнародної торгівлі за розвитку міжнародних виробничих мереж;
- дослідити інституційне середовище функціонування міжнародних виробничих мереж з метою виявлення сфер державного сприяння їхнього розвитку;
- обґрунтувати кластеризацію країн відповідно до умов формування міжнародних виробничих мереж;
- виявити специфіку стимулювання галузей з високою доданою вартістю в країнах-лідерах фрагментації міжнародного виробництва з метою виокремлення найбільш впливових складових;
- оцінити трансформацію зовнішньоторговельних потоків України в XXI ст. для визначення можливостей включення національних підприємств до міжнародних виробничих мереж;
- запропонувати концептуальні основи локалізації національного виробництва в несировинних ланках міжнародних виробничих мереж.

Об'єктом дослідження є процеси, закономірності та тенденції розвитку міжнародних виробничих мереж.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні та науково-практичні аспекти формування глобальних імперативів розвитку міжнародних виробничих мереж з урахуванням особливостей трансформації світогосподарського простору.

Методи дослідження базуються на загальнонаукових засадах і фундаментальних положеннях економічної теорії, теорій міжнародного поділу праці, вертикальної інтеграції та трансакційних витрат, а також міжнародної торгівлі та ланцюгів створення вартості. Для реалізації мети і завдань дисертаційної роботи використано комплекс взаємодоповнюючих методів наукового дослідження економічних процесів та явищ: історико-логічний метод – для класифікації теоретичних положень розвитку, дослідження формування та функціонування міжнародних виробничих мереж (п. 1.1, 1.2, 1.3); структурно-функціональний та функціонально-цільовий – для обґрунтування маркерів, що характеризують умови формування та розвитку міжнародних виробничих мереж, а також визначення тенденцій трансформації регулювання світової торгівлі в умовах поширення міжнародних виробничих мереж (п. 2.1, 3.3); системно-структурного, статистичного аналізу для дослідження територіальних і секторальних особливостей фрагментації міжнародного виробництва (п. 2.2, 2.3), визначення асиметричного характеру функціонування міжнародних виробничих мереж (п. 3.1, 3.2); методи регресійного аналізу, зокрема панельної регресії, – при визначенні залежності між маркерами, що окреслюють умови формування міжнародних виробничих мереж, та індексом залучення до глобальних виробничих мереж (GVCs participation Index) (п. 3.3); компаративного та статистичного аналізу – для дослідження сучасного стану і основних тенденцій розвитку міжнародних виробничих мереж (п. 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 4.2, 4.3); територіальний, ресурсний, інформаційний, процесний та інституційний методи – для аналізу інституційного середовища формування і функціонування міжнародних виробничих мереж (п. 4.1) і дослідження тенденції щодо стимулювання галузей з високою доданою вартістю в країнах-лідерах фрагментації міжнародного виробництва (п. 4.3); методи економіко-математичного моделювання на основі «SoftComputing» – для визначення стратегії зростання валової доданої вартості української економіки (п. 5.2); методи нечіткої кластеризації та класифікації з використанням штучного інтелекту (п. 4.2, 5.3) – для визначення умов формування міжнародних виробничих мереж.

Інформаційною базою дослідження є вітчизняні законодавчі та інші нормативно-правові акти з питань регулювання зовнішньоторговельної сфери всіх рівнів; статистичні й аналітичні матеріали Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки, Торгово-промислової палати України, Державної служби статистики України, Національного банку України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Світової організації торгівлі, Організації економічного співробітництва і розвитку, Групи Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Офіційного бюро статистики Європейського Союзу; інформаційно-аналітичні збірники, бюлетені й огляди; інформаційні матеріали національних та зарубіжних дослідницьких центрів, рейтингових агенцій і бірж, університетів та організацій; фактологічна інформація державних органів влади, вітчизняні та зарубіжні наукові праці, експертні оцінювання,

результати власних наукових досліджень, аналітичні й інформаційні матеріали з відкритих джерел.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи полягає у поглибленні теоретико-методологічних засад глобальних імперативів розвитку міжнародних виробничих мереж через виявлення закономірностей і новітніх тенденції їхнього формування у світовій економіці. Основними положеннями, що отримані автором особисто та виносяться на захист, є такі:

вперше:

– ідентифіковано глобальні імперативи розвитку міжнародних виробничих мереж (фрагментація стадій виробництва, транснаціоналізація, прискорення інноваційного розвитку, ущільнення виробничого ланцюга) та обґрунтовано методологічний підхід до аналізу змін і умов вияву цих мереж, що дозволяє, з одного боку, здійснювати моніторинг фундаментальних процесів поширення фрагментації глобального виробництва (через посилення ролі ТНК у світогосподарській системі), а з іншого – враховувати їхній вплив у модернізації національних суб'єктів при включенні у несировинні ланки міжнародних виробничих мереж;

– систематизовано закономірності розвитку міжнародного виробництва через ідентифікацію територіальних і секторальних особливостей його фрагментації, що дозволяє виявити асиметрії у розвитку міжнародних виробничих мереж та обґрунтувати тенденцію щодо їхнього «ущільнення» за умови репатріації певних етапів виробництва до розвинених країн під впливом зміни технологічних укладів у світовій економіці на початку ХХІ ст.;

– обґрунтовано концептуальний підхід до ідентифікації умов формування міжнародних виробничих мереж у світогосподарській системі, який базується на використанні методологічного інструментарію оцінювання через систему маркерів визначення цих умов (валова додана вартість, експорт та імпорт товарів і послуг, прямі іноземні інвестиції, обсяги транскордонних злиттів і поглинань, місце в рейтингах глобального інноваційного індексу та індексу легкості ведення бізнесу, кількість створених нових підприємств за рахунок іноземних інвестицій), що дозволило виявити взаємозалежності між ступенем залучення країн у глобальне виробництво (GVCs participation Index), умовами формування міжнародних виробничих мереж та рівнем технологічного розвитку країни, а також запропонувати стратегії просування національних економічних суб'єктів у цих мережах;

удосконалено:

– категоріально-понятійний апарат у методологічному полі дослідження, зокрема запропоновано визначення понять «міжнародні роздрібно-торговельні мережі» і «глобальні логістичні мережі», які, на відміну від існуючих підходів, ідентифіковано як специфічні форми міжнародних виробничих мереж, що дало можливість обґрунтувати їхні переваги (високий ступінь самостійності учасників мережі, напрями оновлення конфігурації мережі при зміні запитів споживачів або перебудові технологічних ланцюгів);

– науково-теоретичні підходи до формування міжнародних виробничих мереж на основі обґрунтування відмінностей між поняттями «глобальний

ланцюг вартості» та «міжнародна виробнича мережа» за ознаками «зміст та широта поняття», «суб'єкти взаємодій», «структура та об'єкти управління» і з урахуванням того, що утворюючим елементом мережі є глобальні ланцюги вартості, які через вертикальні та горизонтальні міжнародні взаємодії поєднують економічних суб'єктів на окремих етапах виробництва, що дозволяє, на відміну від існуючих підходів, визначити високий ступінь економічної взаємозалежності в ХХІ ст. країн, зумовленої змінами в організаційній структурі світового виробництва та трансформації міжнародного поділу праці;

– теоретико-організаційні засади регулювання міжнародної торгівлі за розвитку міжнародних виробничих мереж, що виражається, з одного боку, в поширенні використання преференційних угод як інструменту захисту та стимулу розвитку на територіях країн-партнерів елементів міжнародних виробничих мереж; з іншого – в невизначеності руху обсягів і структури доданої вартості по ланках мережі, що призводить до появи невідповідності між практикою зовнішньої торгівлі, її нормативним регулюванням (застарілість принципів Світової організації торгівлі) та оцінюванням (відсутність інформації щодо того, який сектор економіки поглинув імпортований продукт; його призначення для проміжного користування або кінцевого споживання), що дозволяє, на відміну від існуючих підходів, обґрунтувати напрями вирішення питань, які пов'язані з багаторазовим транскордонним переміщенням проміжних товарів, послуг, капіталу, об'єктів інтелектуальної власності в умовах функціонування міжнародних виробничих мереж;

– теоретико-методологічні підходи до визначення ролі держави у формуванні умов розвитку міжнародних виробничих мереж за ідентифікації основних викликів сучасності: зростання диспропорційності розподілу доходів між країнами світової спільноти, деполітизація економічної взаємодії через зміни блокового мислення та відмову від протистояння як форми перманентного стану, поширення процесів реконфігурації міжнародних виробничих мереж, включаючи тенденцію до ущільнення та репатріації їхніх ланок у розвинуті країни. Такий підхід, на відміну від існуючих, дозволив ідентифікувати умови просування національних суб'єктів у міжнародних виробничих мережах з огляду на розмаїття структурних обмежень і наявних можливостей, а також обґрунтувати вагомість державного сприяння розвитку міжнародних виробничих мереж в умовах трансформації глобального виробництва в ХХІ ст.;

– науково-ситуативний підхід до формування державної підтримки інноваційного розвитку національної економіки, що визначає оптимальні характеристики та інструменти регулювання, який, на відміну від існуючих, базується на результатах кластеризації країн світу (основного, провідного і досвідченого кластерів) та ідентифікації їхніх загальних характеристик: адресна підтримка галузей, що втратили конкурентні позиції в результаті процесів деіндустріалізації або забезпечують нові цілі економічного зростання (екологія, стійкість, інклюзивність); селективна підтримка пріоритетних напрямів інноваційного розвитку; посилення регіональної складової, створення інноваційних кластерів на основі принципів «розумної спеціалізації» та підтримки малих і середніх підприємств; розробка комплексних національних

документів, які визначають оптимальні характеристики та інструменти національного науково-технологічного розвитку, що дало змогу обґрунтувати інноваційну складову в стратегіях соціально-економічного розвитку країни вибірки;

набули подальшого розвитку:

– індексом та індексом легкості ведення бізнесу. концептуальні положення щодо локалізації українських підприємств у несировинних ланках міжнародних виробничих мереж на основі комплексного аналізу державної політики збільшення валової доданої вартості, яка складається з комплексу заходів, спрямованих на: постійну державну підтримку видів економічної діяльності вітчизняної економіки, які переважно відносяться до третинного сектору (загальносвітовий тренд трансформації виробничої структури розвинених країн у XXI ст.), що дозволить зменшити асиметричний характер розвитку української економіки; перехід до прогресивного кластера за умовами формування міжнародних виробничих мереж, базисом якого є покращення позицій у Глобальному інноваційному індексі та врахування того, що конкуренція входження у прибуткові ланки мережі постійно зростає, а доходи їхніх учасників знижуються;

– науково-методичні підходи до формування пріоритетів у стратегіях соціально-економічного розвитку країн через використання методів, спрямованих на максимізацію валової доданої вартості, що орієнтовані на постійну державну підтримку тих видів економічної діяльності, які більшою мірою належать до третинного сектору економіки, що підтверджує загальносвітовий тренд трансформації економічної структури розвинених країн і дозволить зменшити асиметричний характер розвитку української економіки, а також здійснюватиме необхідний синергетичний вплив на збільшення валової доданої вартості інших видів економічної діяльності, з метою створення умов для локалізації національних підприємств у більш прибуткових ланках міжнародних виробничих мереж;

– науково-теоретичне обґрунтування пріоритетів інноваційного розвитку України, що базується на групуванні різнорівневих суб'єктів національної економіки залежно від набору компетенцій, ресурсів та інтересів (держава, що володіє правом на створення інститутів, а також фінансовими ресурсами; великий приватний бізнес, що залучений у міжнародну торгівлю, інтереси якого перебувають у сфері науково-технологічного розвитку; малий і середній бізнес, який представлено підприємствами, що здатні до швидкої модернізації на новій технологічній базі; наукове товариство, що охоплює науково-дослідні, аналітичні та експертні центри, які працюють автономно або в складі закладів вищої освіти країни), що сприятиме кращому засвоєнню ефектів від покращення рейтингу української економіки за глобальним інноваційним

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні матеріали та теоретичні положення роботи доведені до рівня конкретних пропозицій і можуть бути методологічною базою для обґрунтування програм державної підтримки та стратегій включення національних підприємств до міжнародних виробничих мереж з урахуванням глобальних імперативів їхнього

розвитку. Запропоновані автором стратегії зростання валової доданої вартості в українській економіці, підтримки національних виробництв, товарів і послуг з високою доданою вартості можуть бути використані при індикативному плануванні економічного розвитку країни та формуванні умов для входження національних економічних суб'єктів у міжнародні виробничі мережі.

Результати наукового дослідження набули практичного застосування в діяльності: Комітету Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва (довідка № 04-30/14-274/138881 від 02.07.2018 р.), яким було враховано запропонований автором системний підхід до формування державної підтримки інноваційного розвитку національної економіки; Асоціації «Український національний комітет Міжнародної торгової палати» (ICC Ukraine) при обґрунтуванні механізмів та інструментів, спрямованих на підвищення позиції України у рейтингу легкості ведення бізнесу (Doing Business) (довідка № 228 від 19.06.2018 р.); Торгово-промислової палати України, а саме в аналітичній роботі Дирекції міжнародного співробітництва та Дирекції з питань зовнішньоекономічної роботи (довідка № 4912/1-1 від 25.05.2018 р.), якими враховані рекомендації автора щодо визначення стратегій зростання ВДВ в українській економіці з використанням передових математичних моделей «SoftComputing» та підтримки національних виробництв товарів і послуг з високою доданою вартості; ТзОВ «Український папір» (довідка № I-12/09 від 09.09.2017 р.), яким взяті до впровадження рекомендації автора щодо удосконалення форм і методів стратегічної взаємодії у сфері зовнішньої торгівлі та міжнародної виробничої кооперації; ТзОВ «Алкогільно-безалкогольний комбінат «Дніпро» при розробці та обґрунтуванні стратегії співробітництва з ТзОВ «Нестле Україна» (довідка № 1032 від 15.06.2018 р.).

Результати дисертаційної роботи використано в навчальному процесі Київського національного торговельно-економічного університету при підготовці навчально-методичного комплексу дисциплін «Міжнародна економіка», «Менеджмент ЗЕД» для студентів, які здобувають освітній ступінь «бакалавр» за спеціальностями 051 «економіка» та 073 «менеджмент» (довідка № 1661122 від 22 червня 2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, які одержані в дисертаційній роботі та виносяться на захист, здобуті автором особисто і відображені у наукових публікаціях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення, ідеї та висновки, які є результатом самостійної роботи автора.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї, положення, теоретичні та практичні висновки, а також загальні результати дослідження, обговорено, схвалено та оприлюднено на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях та бізнес-форумах: «Проблеми трансформаційних економік в умовах глобалізації» (29 квітня 2011 р., м. Тернопіль); «Актуальні питання сучасної економіки» (20–21 січня 2011 р., м. Умань); «Actual Problems of Economies of Post-Communist Countries at Current Stage» (28–29 червня, 2013 р., м. Тбілісі, Грузія); «Україна – Болгарія – Європейски Сьюз: сьвременно състояние и перспективи» (20–27 вересня 2014 р. та 14–22 вересня 2015 р.,

м. Варна – м. Херсон); «Стратегії економічного розвитку країн в умовах глобалізації» (26–27 березня 2015 р., м. Дніпропетровськ); «Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство» (15 травня 2015 р., м. Львів); «Європа регіонів і Україна: розвиток і співпраця» (16–24 вересня 2016 р., м. Тернопіль); «Сучасні проблеми економіки та управління підприємствами України в умовах європейської інтеграції» (21–22 квітня 2016 р., м. Дніпро); «Глобалізаційні виклики розвитку національних економік» (19 жовтня 2016 р., м. Київ); «Contemporary issues in economics, business and management» (9–10 листопада 2016 р., м. Крагуєвац, Сербія); «Міграція між Україною та ЄС: виклики безвізового режиму» (15 грудня 2016 р., м. Львів); «Проблеми і перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні» (20 березня 2014 р., 19 березня 2015 р., 17 березня 2016 р., 21 березня 2017 р., м. Київ); «Knowledge, economy, society» (30 травня – 2 червня 2017 р., м. Краків, Польща); «Сервісна економіка в умовах глобальної конкуренції: правовий та інституційний виміри» (15–16 листопада 2017 р., м. Київ); «Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози» (22–23 березня 2018 р., м. Львів); «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (30–31 березня 2018 р., м. Дніпро); «Contemporary Issues in Theory and Practice of Management СІТРМ 2018» (19–20 квітня 2018 р., м. Ченстохова, Польща).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 61 наукову працю, у т. ч.: одноосібна монографія; 4 підрозділи у колективних українських та закордонних монографіях; 38 наукових статей, з яких 32 надруковано у наукових фахових виданнях України (у т. ч. 16 статей – у виданнях, що внесено до реєстру міжнародних наукометричних баз (з них 1 стаття – «Scopus»)), 6 статей – в інших виданнях; 18 праць апробаційного характеру. Загальний обсяг опублікованих наукових праць становить 107,92 д. а., з них автору належить 41,98 д. а.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (573 найменування на 54 сторінках) та 49 додатків (на 115 сторінках) і містить 50 таблиць та 50 рисунків. Основний текст розміщений на 376 сторінках. Повний обсяг роботи становить 547 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «**Методологія дослідження міжнародних виробничих мереж в економічній теорії**» розкрито особливості трансформації міжнародного поділу праці наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., обґрунтовано сутність міжнародних виробничих мереж з використанням інституціональної теорії та теорії ланцюгів створення вартості з виокремленням сутності, видів і форм вияву цих мереж.

Необхідність забезпечення сталого економічного розвитку в світовій економіці отримала нову визначеність під впливом змін у глобальному виробництві в ХХІ ст. Ці зрушення мають свою динаміку і відображаються у трансформації міжнародного поділу праці, що виявляється через фрагментацію

виробництва, поширення глобальних ланцюгів вартості та міжнародних виробничих мереж, які формуються у відкритій економіці при одночасному посиленні вагомості ТНК. Окреслена теоретико-методологічна площина ідентифікації феномена міжнародних виробничих мереж у глобальній економіці XXI ст. обґрунтовує подальшу логіку дослідження. Головною ознакою трансформації міжнародного поділу праці у кінці ХХ – на початку XXI ст. є зміна комбінації класичних чинників виробництва (праця, земля, капітал) за додавання інформаційного та екологічного чинників. Саме здатність розробляти і впроваджувати в короткострокові терміни моделі виробництва та технології нових укладів створює можливості для зміни сукупності чинників у міжнародному виробництві і, як підсумок, змінюється їхня вагомість при визначенні впливу на умови торгівлі в світовій економіці.

Структуровано теоретичне підґрунтя та систему детермінант розвитку теорій і концепцій, які розкривають економічну природу та методологічну сутність міжнародних виробничих мереж. Так, теорія фрагментації пояснює міжнародний поділ праці порівняльними перевагами в розміщенні стадій виробничого ланцюга. В результаті фрагментації глобального виробництва відбувається ускладнення глобальної кооперації за рознесення виробничих процесів у просторі як усередині країни, так і через національні кордони. Враховуючи те, що виробництво товарів і послуг здійснюється не лише з первинних ресурсів, а й з використанням напівфабрикатів, економічні суб'єкти, з точки зору трансакційного підходу, приймають рішення щодо фрагментації виробництва відповідно до рівня конкуренції на окремих ринках і розміру витрат укладання міжфірмових контрактів на ньому. Отже, в XXI ст. глобальне виробництво характеризується високим ступенем економічної взаємозалежності країн, зумовленої змінами в його організаційній структурі, новітнім поділом праці, а також появою та стрімким поширенням виявів горизонтальної та вертикальної інтеграції, в тому числі міжнародних аутсорсингових взаємодій. Доведено, що розвиток теорії міжнародних виробничих мереж не відбувався лінійно. Основні аспекти теорії були започатковані та сформовані в різноманітних наукових течіях у різні періоди і в XXI ст. вони продовжують розвиватися відповідно до динамічних взаємодій теорій та емпірик у сучасній економічній науці.

Динаміка міжнародного виробництва та споживання багато в чому зумовлюється глобальними імперативами розвитку міжнародних виробничих мереж, ігнорування яких прокує загрози та небезпеки як для окремих економічних суб'єктів, так і для світового ринку товарів та послуг взагалі. Запропоновано глобальний імператив розуміти як систему формальних і неформальних вимог, правил, норм, що впливають на зміни в глобальному соціально-економічному середовищі та формують закономірності і тенденції розвитку цих мереж. Основні з них охоплюють вимоги до економічних суб'єктів діяти так, щоб у своїй діяльності сприяти цілісності глобальних і локальних територіальних систем, а також щодо регулювання економічного простору на основі поєднання ринкової самоорганізації, державного цілепокладання та міждержавного співробітництва. При цьому на кожному новому витку розвитку

глобальної економіки вияв окремого імперативу може трансформуватися: одні втрачатимуть свою актуальність, а інші її набуватимуть.

Визначено методологічну сутність, детермінанти та методики ідентифікацій ланцюгів створення вартості. Найбільш важливими є положення теорії конкурентоспроможності М. Портера та концепції Г. Джереффі, який вперше вказав на масштабність поняття «ланцюг створення вартості» і запропонував його використання для аналізу діяльності провідних міжнародних компаній та координації їхньої роботи в світовому масштабі. Обґрунтовано відмінності між глобальним ланцюгом вартості та міжнародною виробничою мережею за такими ознаками: зміст і широта поняття, суб'єкти взаємодій, структура та об'єкти управління (табл. 1).

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика понять «глобальний ланцюг вартості»
та «міжнародна виробнича мережа»**

№	Порівняльна ознака	Поняття «глобальний ланцюг вартості»	Поняття «міжнародна виробнича мережа»
1	Зміст поняття	Вертикальні відносини між учасниками єдиного виробничого процесу, що концентрує певні його елементи в різних країнах глобального простору	Більш «горизонтальна» за характером за включення центрів потужності в окремих ланках різних ланцюгів вартості
2	Суб'єкти взаємодій	Взаємодії ТНК з малими та середніми підприємствами в межах виробничого процесу ТНК	Взаємодія між ТНК, а також малими та середніми підприємствами в межах контрактного виробництва
3	Широта поняття	Вужче за поняття «виробнича мережа»	Ширше за поняття «ланцюг вартості»
4	Структура	Ієрархічна (лінійна)	Адаптивна (мережена, матрична) з елементами лінійної структури
5	Об'єкти управління	Міжфірмові трансакції в межах виробничого ланцюга	Процес створення та розподілу доданої вартості по ланках мереж

Доведено, що утворюючим елементом міжнародної виробничої мережі є ланцюги вартості, які через вертикальні та горизонтальні міжнародні взаємодії поєднують економічних суб'єктів у різних країнах на різних континентах і відповідно на окремих етапах виробництва (рис. 1).

Запропоновано міжнародні виробничі мережі розуміти, по-перше, як економічні взаємодії, які об'єднують елементи глобальних ланцюгів вартості, що розташовані на різних національних територіях; по-друге, як об'єднання юридично незалежних учасників мережі, орієнтованих на збільшення створеної доданої вартості шляхом підвищення інноваційності своїх ланок.

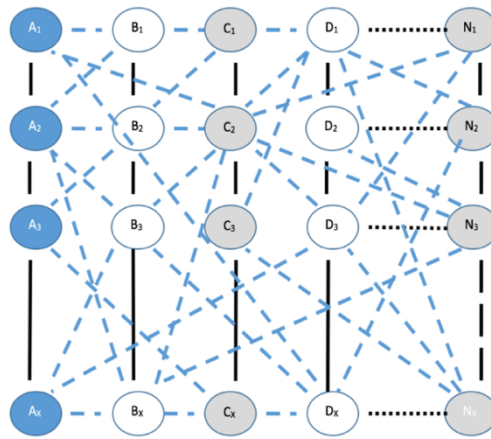

Рис. 1. Взаємозв'язок між ланками глобальних ланцюгів вартості як елементами міжнародних виробничих мереж

Примітка: А, В, С, D, N – різні ГЛВ, А₁ – А_х – ланки ГЛВ; вертикальні лінії – зв'язки між ланками ланцюга; всі інші – зв'язки в міжнародних виробничих мережах.

Форми організації міжнародних виробничих мереж пов'язані з особливостями діяльності їхніх суб'єктів, включаючи їхню організаційну структуру, функції, права й обов'язки, а також відповідне нормативне, законодавче, інформаційне та інше забезпечення. Так, відповідно до розвитку та ускладнення міжфірмових зв'язків «жорсткі» форми організації бізнес-процесів, засновані на контролі (володінні) та піраміді підпорядкування, заміщуються м'якими, «мережевими» формами, заснованими на взаємній вигоді співпраці. До переваг цих форм належать: високий ступінь самостійності учасників мережі, що є потужним мотиваційним чинником (сильні стимули), а також можливість оновлення конфігурації мережі при зміні запитів споживачів або перебудові технологічних ланцюгів. Такі форми формування та розвитку міжнародних виробничих мереж не є взаємовиключними, вони взаємопереплітаються та виявляються на певних ланках у структурі мережі. Так, одні елементи можуть бути унітарними організаціями, а інші – штаб-квартирами федеративних структур нижчого рівня. Структурування «мережових» форм організації бізнесу дало можливість визначити глобальні логістичні мережі та міжнародні роздрібно-торговельні мережі як специфічні форми міжнародних виробничих мереж у світовій економіці.

Другий розділ «Діалектика розвитку міжнародних виробничих мереж в умовах глобалізації» розкриває методологічні засади формування мережових взаємодій у світогосподарському просторі, визначає територіальну локалізацію міжнародних виробничих мереж та секторальні особливості їхнього формування в світовій економіці.

Констатовано, що у світовій практиці найбільш розповсюдженими є два напрями дослідження особливостей торгівлі в межах міжнародних виробничих мереж: аналіз торгівлі проміжними товарами (на противагу валовій торгівлі або торгівлі товарами кінцевого споживання) і аналіз потоків доданої вартості. Недоліком першого підходу є обмежена доступність даних про обсяги та канали, за якими проходить додана вартість, та неврахування обсягів торгівлі послугами

в дослідженнях. Останній аспект важливий тому, що послуги можуть мати комплементарний характер щодо товарів проміжного споживання, які проходять по ланках міжнародних виробничих мереж. Торгівля послугами (наприклад, сервіс) також може відбуватися поруч з торгівлею товарами (наприклад, інвестиційного призначення). Оцінити вартість послуг, яка прихована у доданій вартості товарів на світовому ринку, дає змогу сучасний інструмент статистичного аналізу – торгівля доданою вартістю (Trade in Value Added – TiVA). Однак відставання у статистичних даних та незначний перелік країн вибірки не дає можливості відстежувати новітні тенденції у фрагментації глобального виробництва та визначити умови формування міжнародних виробничих мереж в окремій країні. Щодо аналізу потоків доданої вартості зазначимо, що основним недоліком цього підходу є недосконалість наявної статистичної бази, що впливає на якість розрахунків, які необхідно здійснювати на максимально можливому рівні деталізації. Наголошено, що вирішення цього питання частково можливе за визначення походження та обсягів доданої вартості в сукупному експорті або імпорті окремої країни або групи країн за умови розкладання сукупних торгових потоків на компоненти відповідно до національного походження доданої вартості, що міститься в них.

З метою забезпечення інформацією учасників (дійсних і потенційних) міжнародних виробничих мереж щодо наявних умов їхнього формування та розвитку в різних країнах світу, а також враховуючи наявність доволі високої агрегації доступних даних і припущень у статистиці торгівлі доданою вартістю, обґрунтовано систему маркерів (валова додана вартість, експорт та імпорт товарів і послуг, прямі іноземні інвестиції, обсяги транскордонних злиттів та поглинань, місце в рейтингу глобального інноваційного індексу та індексу легкості ведення бізнесу, кількість створених нових підприємств за рахунок прямих іноземних інвестицій), що визначають умови формування цих мереж у різних країнах світової економіки.

Констатовано, що з метою оцінювання рівня включення країн у міжнародні виробничі мережі в світовій практиці використовується індекс участі у глобальних ланцюгах вартості (GVC participation index), але він має певні обмеження при його використанні в сучасних дослідженнях (наприклад, наявна статистична вибірка країн не є достатньо репрезентативною для вітчизняних умов). Використовуючи запропоновані маркери, що характеризують умови формування міжнародних виробничих мереж і моделі панельних даних з фіксованими ефектами, визначено взаємозалежності з індексом участі у глобальних ланцюгах вартості. Обсяг вибірки, яка охоплює 30 країн з 2005 по 2009 р., вичерпує генеральну сукупність, а фіксовані ефекти дозволяють враховувати вплив усіх чинників, властивих певній країні, що не введені до моделі. Отримані взаємозалежності та коефіцієнти моделей дали можливість визначити як найбільш вагомі валову додану вартість (X1), кількість створених нових підприємств за рахунок іноземних інвестицій (X7), місце в рейтингу індексу легкості ведення бізнесу (X8). Слід зазначити, що отримана уніфікована модель дозволяє визначити лише загальні тренди, не враховуючи специфіку умов формування та розвитку міжнародних виробничих мереж в окремо взятій

країні. Так, для обґрунтування заходів щодо ефективного управління зазначеними процесами потрібно розділити на окремі кластери відповідно до умов формування міжнародних виробничих мереж у країнах та здійснити моделювання саме в межах отриманих кластерів з послідовним визначенням ролі держави в процесах фрагментації глобального виробництва.

Виявлено, що особливості територіальної локалізації формування міжнародних виробничих мереж є підсумком посилення глобальної конкуренції моделей розвитку економік Півночі та Півдня і вираженої транснаціоналізації цих мереж. У світі спостерігається процес переміщення промислових інвестицій, незмінним каталізатором якого є логістичні витрати виробництва та збуту продукції. Реверсивний вектор географічного повернення виробництв у деякі розвинені країни (США, Західна Європа) викликаний при цьому суттєвою економією на витратах, що досягає 20–30% від реальної виробничої ціни. Акцентовано, що керований економічний прогрес Китаю ілюструє значне підвищення конкурентоспроможності країни шляхом об'єднання конкурентних витрат виробництва з високими технологіями на тлі залучення до бізнес–процесів ТНК. Так, в 2017 р. дві китайські високотехнологічні корпорації «Tencent» та «Alibaba Group» увійшли в десятку найбільших за обсягом ринкової капіталізації (табл. 2).

Серед секторальних особливостей формування міжнародних виробничих мереж ідентифіковано такі:

- міжнародні виробничі мережі в легкій та автомобільній промисловості виходять за межі вторинного сектору на етапі реалізації продукції та переходять до третинного сектору, який охоплює сферу послуг. Саме діяльність міжнародних роздрібно-торговельних мереж у легкій промисловості при здійсненні продаж товарів під «private labels» є найяскравішим прикладом такого перетікання. Найбільш вираженою тенденцією формування міжнародних виробничих мереж є в транспортно-логістичних послугах;

- всі капіталомісткі елементи мережі в агропродовольчому комплексі (первинний сектор) реалізуються ТНК та їхніми філіями, тобто залишаються в розвинених країнах, а елемент «виращування» віддається в країни, що розвиваються, які мають відповідні для цього умови. Цей сектор стає привабливим для інвесторів за формування інвестиційного сегмента «Агротех» (AgTech), який об'єднує обладнання та технології, засновані на отриманні та обробці даних як усередині сільськогосподарського виробничого циклу, так і за його межами;

- мережеві форми виробництва та збуту отримують щораз більше застосування у вторинному та третинному секторах, постійно трансформуючись у зв'язку зі швидким впровадженням технологій концепції «інтернет-речей». Це приводить до посилення конкуренції не тільки у сфері реалізації продукції, а й на стадіях створення нового товару, що зумовлює нагальну потребу досягнення конкурентоспроможного рівня технологічної оснащеності виробничого процесу.

ТОР-10 компаній за обсягом капіталізації у 2009–2017 рр.*

№	2009 р.	2011 р.	2013 рр.	2015 р.	2017 р.
1	«Petro China» (видобуток і переробка нафти і газу), КНР	«Exxon Mobil»	«Apple»	«Apple»	«Apple»
2	«Exxon Mobil» (видобуток і переробка нафти і газу), США	«Apple»	«Exxon Mobil»	«Alphabet (Google)»	«Alphabet (Google)»
3	«Microsoft» (програмне забезпечення), США	«Petro China»	«Microsoft»	«Microsoft»	«Microsoft»
4	«Industrial and Commercial Bank of China Limited – ICBC» (банківська справа), КНР	«Royal Dutch Shell» (видобуток, переробка нафти і газу), Нідерланди/Великобританія	«Alphabet (Google)» (Інтернет), США	«Berkshire Hathaway»	«Amazon»
5	«Wal-mart» (роздрібна торгівля), США	«ICBC» (банківська справа), КНР	«Berkshire Hathaway» (фінансові послуги), США	«Exxon Mobil»	«Facebook» (інтернет-сервіси), США
6	«China Construction Bank» (банківська справа), КНР	«Microsoft»	«General Electric» (електротехнічне обладнання), США	«Amazon»	«Tencent» (інтернет-сервіси), КНР
7	«BHP Billiton» (гірничодобувна), Австралія/Великобританія	«IBM» (електроніка, програмне забезпечення), США	«Johnson & Johnson» (медичне обладнання, фармацевтика), США	«General Electric»	«Berkshire Hathaway»
8	«HSBC» (банківська справа), Великобританія	«Chevron Corporation» (видобуток і переробка нафти і газу), США	«Wal-Mart»	«Johnson & Johnson»	«Alibaba Group» (електронна торгівля), КНР
9	«Petrobras» (видобуток і переробка нафти і газу), Бразилія	«Wal-mart»	«Hoffmann-La Roche» (фармацевтика), Швейцарія	«Wells Fargo» (фінансові послуги), США	«Johnson & Johnson»
10	«Apple» (електроніка, інформаційні технології), США	«China Mobile» (телекомунікаційні технології), КНР	«Chevron Corporation»	«JPMorgan Chase» (банківська справа), США	«JPMorgan Chase»

* За станом на кінець року.

Джерело: складено за щорічним рейтингом «Financial Times FT500».

У третьому розділі «Детермінанти глобальних трансформацій світового виробництва» досліджено взаємозв'язок зміни технологічних укладів та розвитку міжнародних виробничих мереж, розкрито вплив фрагментації виробництва на трансформацію людського капіталу й обґрунтовано перебудову системи регулювання глобального відтворювального процесу в умовах поширення міжнародних виробничих мереж.

Акцентовано, що у світовій економіці в останнє десятиліття відбувається формування шостого технологічного укладу з його поступовим повномасштабним впровадженням у виробництво. Перехід до нового укладу викликаний пошуком такого економічного механізму господарства, який забезпечить можливість з використанням мінімальної кількості ресурсів отримати максимальну вартість кінцевої продукції. Це пояснює те, що швидке розповсюдження інформаційних технологій, біологічних наук, матеріалознавства та альтернативної енергетики є двигуном для формування шостого технологічного укладу. Обґрунтовано, що зміна технологічних укладів з четвертого на п'ятий і в перспективі на шостий зумовлює сучасну тенденцію трансформації існуючої конфігурації міжнародних виробничих мереж, яка визначається залежністю від змін матеріалоемності та частки доданої вартості у виробничому процесі. Впровадження адитивного виробництва, технологій промислового Інтернету, роботизації, нових джерел енергії приводить до трансформації сучасного міжнародного поділу праці через появу нових моделей взаємодії в міжнародних виробничих мережах, як наприклад, «хімічний лізинг». Основною тенденцією в найближчій перспективі визначено скорочення виробничого ланцюга та відповідно зменшення кількості елементів у міжнародних виробничих мережах. При цьому відбувається інтеграція інструментів промислової та інноваційної політик, трансформація загальних методів економічного стимулювання на вирішення завдань технічного прогресу та інноваційного розвитку учасників цих мереж.

З упровадженням нових технологій, включаючи робототехніку та автоматизацію, витрати на робочу силу є менш актуальними для цілей виробництва, а офшорінг – менш привабливим. Так, за впровадження нових технологій можливе поступове вивільнення значної кількості працівників у країнах, що розвиваються, особливо в працемістких галузях (наприклад, швейна, взуттєва промисловість у країнах Азії), участь яких у міжнародних виробничих мережах значною мірою сприяє виходу країни на світові ринки. Однак ці процеси позбавлені економічної доцільності через значні фінансові затрати і збереження порівняльної переваги, пов'язаної з низькими витратами на робочу силу в країнах, що розвиваються.

Наголошено, що якщо репатріація виробництва стане сталою тенденцією, то країни, що розвиваються, зазнають нових викликів, у тому числі з необхідністю переорієнтації на інші види діяльності та поліпшення умов праці при конкуренції з боку не лише інших, схожих за розвитком, держав, а й поширення автоматизації та робототехніки в країнах з високим рівнем доходу. Це підвищить попит на технічні навички, що сприяють вирішенню проблем і розробці інновацій, особливо в наукових, технічних, інженерних та

математичних спеціальностях (STEM). Крім того, неперервний процес інновацій нині властивий усім сферам діяльності, вимагає від індивіда здатності в найкоротші терміни адаптуватися до змін соціально-економічного середовища, а також швидко сприймати, обробляти і поширювати значні обсяги інформації, розвивати свої знання та навички впродовж життя. У підсумку обґрунтовано основні групи переваг і ризиків для розвитку людського капіталу, що виникають у процесі фрагментації міжнародного виробництва (табл. 3).

Доведено, що існуючі в світовій економіці темпи розвитку та технологічний розрив між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, актуалізують трансформацію політики у сфері розвитку професійних навичок з метою переорієнтації на інші види діяльності з певним збільшенням сукупного попиту, щоб компенсувати скорочення обсягу прямих іноземних інвестицій від ущільнення міжнародних виробничих мереж. Як підсумок, у структурі ринку праці постійно збільшується частка людей інтелектуальної праці, які готові розвивати свої знання та навички впродовж життя. Урахування цих аспектів при формуванні державної політики входження національних суб'єктів у міжнародні виробничі мережі створює на національному рівні передумови для інклюзивного зростання з опорою на світовий ринок товарів та послуг.

Таблиця 3

Вплив фрагментації міжнародного виробництва на розвиток людського капіталу

Переваги	Сфера вияву	Ризики	Сфера вияву
Розширення ринку збуту за отримання доступу до глобальних ринків	Міжнародна торгівля	Можливе послідовне скорочення національної частки в експорті	Міжнародна торгівля, соціально-економічний розвиток
Підвищення якості продукції за застосування спеціалізації, заснованої на порівняльних перевагах і використанні високоякісних компонентів на всіх стадіях виробництва	Міжнародна торгівля, інноваційний розвиток, ринок робочої сили. Сфера освіти	Залежність від конкретних ринків і продукції, а також тиск з боку координаторів глобальних ланцюгів вартості (за умови відсутності диверсифікованого експорту)	Загострення екологічних кон'юнктурних, економічних і соціальних проблем
Освоєння нових компетенцій, що забезпечують можливість переходу до участі в елементах міжнародних виробничих мереж з більшою доданою вартістю	Сфера освіти, ринок робочої сили, інноваційний розвиток, модернізація виробництва	Можливість стати сировинним елементом міжнародних виробничих мереж з низькою доданою вартістю з поступовим закриттям національних наукомістких виробництв	Еміграція кваліфікованої робочої сили, соціально-економічний розвиток
Стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій у країну	Іноземні інвестиції, розвиток ІКТ. Сфера освіти	Перетік людського капіталу	Еміграція молоді та кваліфікованого персоналу

Акцентовано, що в процесі фрагментації глобального виробництва економічні суб'єкти отримують доступ до нових технологій, формуючи нову систему міжнародних економічних відносин, в якій протекціонізм є неприйнятним для всіх учасників мережі. Усвідомлюючи це, учасники міжнародних виробничих мереж прагнуть до зниження митних тарифів, спрощення процедур торгівлі та розвитку інвестиційного співробітництва за допомогою двосторонніх чи регіональних преференційних угод як стимулу розвитку на територіях країн-партнерів ланок міжнародних виробничих мереж. При цьому основну роль у координації зазначених процесів відіграють ТНК, що приведе в короткостроковій перспективі до того, що розробка та обґрунтування нових гармонізованих правил і норм у торгівлі відбуватимуться в процесі переговорів щодо преференційних торговельних угод, а не в рамках багатосторонніх переговорів СОТ.

Головною особливістю мереж, що формуються в умовах спрощення торгівлі, є їхня компліментарність, тобто угоди спрямовані на створення найбільш вигідних умов міжгалузевого співробітництва, імпорту компонентів у країни та експорту кінцевих благ з них. Аналіз тенденцій щодо формування у перспективі мегарегіональних преференційних партнерств (Транстихоокеанське партнерство (ТТП) між США, Брунеєм, Чилі, Новою Зеландією, Сінгапуром, Австралією, Канадою, Мексикою, В'єтнамом, Малайзією, Перу і Японією; Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство (ТТІП) між ЄС і США, а також Регіональне всебічне економічне партнерство (РВЕП)) дає можливість зробити висновок, що метою цих угод є формування інституційно сумісних правового та регулятивного середовищ для світової преференційної торгівлі. Однак будучи інструментом збереження та підвищення конкурентоспроможності держав в умовах поширення міжнародних виробничих мереж, різноманітність преференційних торговельних угод з різними правилами походження товарів призводить до нормативної фрагментації, створення торгових бар'єрів, збільшення витрат і відповідно вартості товарів для споживачів. Враховуючи це, у роботі обґрунтовано, що трансформація регулювання глобального відтворювального процесу за розвитку міжнародних виробничих мереж характеризується невизначеністю руху обсягів і структури доданої вартості по ланках мережі, що призводить до появи невідповідності між практикою зовнішньої торгівлі, її нормативним регулюванням (застарілість принципів Світової організації торгівлі) та оцінюванням (відсутність інформації щодо того, який сектор економіки поглинув імпортований продукт; його призначення для проміжного користування або кінцевого споживання).

У четвертому розділі **«Умови функціонування міжнародних виробничих мереж»** охарактеризовано інституційне середовище функціонування міжнародних виробничих мереж, здійснено класифікацію країн відповідно до наявних умов їхнього формування та ідентифіковано міжнародні практики стимулювання галузей з високою доданою вартістю в країнах-лідерах фрагментації міжнародного виробництва.

Усвідомлення необхідності формування єдиного економічного, правового, інформаційного простору для оптимізації функціонування міжнародних

виробничих мереж сприяло трансформації світового інституційного середовища, особливостями якого є посилення ролі національних і наднаціональних координуючих інститутів і механізмів; формування відповідної їм наддержавної системи узгодження інтересів; створення принципово нової системи регулювання та вирішення спорів. Серед основних характеристик такої трансформації слід виокремити створення додаткових передумов для поширення фрагментації виробництва, особливо в частині формально-бюрократичних і фіскальних процедур; збільшення кількості міжнародних союзів монополістичного типу (ТНК, МНК, ТНБ, міжнародних угод картельного типу); розвиток практики міждержавних (двосторонніх і багатосторонніх) угод.

У цій складній конструкції виокремлено систему суб'єктів міжнародних виробничих мереж, які здійснюють системоутворюючий і синергетичний вплив на міжнародні виробничі мережі через функціонування їхнього інституційного середовища. Його формування відбувається шляхом погодження різноманітних інтересів суб'єктів взаємодій у межах і за межами відповідних організаційних форм, економічних зв'язків, за допомогою обраних методів і стимулів.

Констатовано, що при визначенні напряму фрагментації виробничих процесів ТНК особливе значення мають порівняльні переваги країн (наприклад, дешева робоча сила, розвиток інфраструктури, ємність ринку), що відображають їхню конкурентоспроможність та ціни чинників виробництва. Звідси випливає пояснення процесів переміщення ланок виробничих ланцюгів ТНК з країн, які втрачають ці порівняльні переваги, в інші країни. Варіативність реконфігурації міжнародних виробничих мереж, включаючи ущільнення та репатріацію їхніх ланок у розвинуті країни за швидкого інноваційного розвитку на тлі зміни технологічних укладів актуалізує з боку ТНК постійні дослідження світового ринку з метою пошуку місць найбільш ефективного розміщення ланок міжнародних виробничих мереж. З точки зору приймаючих країн, існує нагальна необхідність обґрунтування та впровадження заходів щодо створення умов для включення національних суб'єктів у міжнародні виробничі мережі з огляду на розмаїття фаз циклу, структурних обмежень та наявних можливостей для проведення такої політики. Щодо наддержавного регулювання слід зазначити, що метою взаємодії в цій сфері є заохочення інноваційних процесів, *подальше зниження торгових витрат і подолання розбіжностей без підвищення тарифних та нетарифних бар'єрів, зміцнення системи міжнародного оподаткування та пом'якшення наслідків і подолання зміни клімату. На цьому рівні відносини у виробничих мережах будуються на основі стимулювання, а не стримування процесів розробки та впровадження технологічних інновацій.*

Доведено, що зазначені процеси характеризуються наявністю нових видів контролю, які загалом можуть бути визначені як «новий протекціонізм», що функціонує на більш високому рівні ідей, розробок, патентів і брендів. Домінуюча мета держав у цьому контексті – створити таку структуру прав власності, за допомогою якої можна досягти максимального економічного ефекту від діяльності міжнародних виробничих мереж на її території. Обґрунтовано, що основним інструментом наддержавного регулювання є захист прав інтелектуальної власності в глобальному виробництві. При цьому

головною зацікавленою стороною є ТНК. Відповідно основними функціями державного регулювання функціонування міжнародних виробничих мереж є законодавчо-нормативна, інформаційна та соціальна.

При взаємодії міжнародного бізнесу та держави, залежно від рівня її соціально-економічного розвитку, а також її пріоритетних напрямів цього розвитку, вона, як суб'єкт інституційного середовища функціонування міжнародних виробничих мереж має право враховувати елементи, які впливають прямо або опосередковано на умови їхньої взаємодії, а саме: забезпечення зайнятості населення, безпеку місцевих інвесторів, національну безпеку, зовнішню торгівлю, фіскальну політику, політичну стабільність тощо.

Наголошено, що в процесі формування інституційного середовища функціонування міжнародних виробничих мереж внесок перелічених вище параметрів може відрізнитися залежно від країни. У світовій практиці відомі випадки, коли країни не завжди повною мірою оцінюють найважливіші параметри при взаємодії з іноземними партнерами. Застосування «горизонтальних» інструментів при проведенні політики імпортодоповнення є більш ефективним (збільшення експорту і / або приростів експорту доданої вартості; зростання частки доданої вартості, втіленої в експорті країни), ніж реалізація інструментів політики імпортозаміщення (проведення протекціоністської політики за допомогою тарифного захисту або використання нетарифних бар'єрів).

Враховуючи те, що формування міжнародних виробничих мереж або розміщення їхніх сегментів відбувається за наявності сприятливих умов (порівняльних переваг) у країні, здійснено нечітку кластеризацію з використанням запропонованих маркерів, що характеризують умови формування міжнародних виробничих мереж. За результатами оцінювання 35 країн світу за 10 років змодельовано 6 кластерів та отримано висновок, що країни з більш високим рівнем технологічного розвитку є лідерами цього процесу.

За станом на кінець 2016 р., у шостому кластері («досвідчений») перебували лише США, економічні суб'єкти яких займають ланки з високою доданою вартістю в міжнародних виробничих мережах (табл. 4).

Визначено, що у четвертому («основний») та п'ятому («провідний») кластерах об'єдналися країни, які також займають провідні ланки в міжнародних виробничих мережах, але за обсягами вкладень прямих іноземних інвестицій відстають від США. Заслужують на увагу результати групування країн у третьому кластері, який можна охарактеризувати як «медіальний». Саме в ньому перебувають країни, що мають потенціал для участі в виробничих мережах, але не використовують його з певних причин (Люксембург, Австрія або Бельгія). У цьому кластері також перебувають країни, які за останні 10 років здійснили значні реформи в економіці з метою входження в ланки міжнародних виробничих мереж з високою доданою вартістю (Республіка Корея). Вважаємо можливим, що в середньостроковому періоді в цей кластер також увійдуть країни ЄС (Польща, Болгарія, Словенія, Словаччина) за умови збереження темпів просування з кластера в кластер.

Розподілення країн за кластерами

Роки	Назва кластера					
	І-й «початковий»	ІІ-й «прогресивний»	ІІІ-й «медіальний»	ІV-й «основний»	V-й «провідний»	VI-й «досвідчений»
За станом на кінець 2016 р.	В'єтнам, Камбоджа, Україна	Литва, Румунія, Угорщина, Португалія Словенія, Чехія, Кіпр, Словаччина, Польща, Греція Хорватія, Латвія, Болгарія	Австрія, Бельгія, Швеція, Данія, Естонія, Ірландія, Люксембург, Республіка Корея, Фінляндія	Іспанія, Італія, Нідерланди, Німеччина, Японія	Велико- британія, Китай, Франція	США
Рух у 2007–2016 рр.	Польща, Хорватія, Греція, Болгарія	Бельгія, В'єтнам, Естонія, Італія	Нідерланди	Австрія, Франція, Чехія, Бельгія, Ірландія, Люксембург	Німеччина, Японія	Велико- британія

Акцентовано, що країни постійно переходять із одного кластера в інший залежно від ефективності політики уряду, яка спрямована на покращення умов формування міжнародних виробничих мереж. Так, Польща перебувала до 2009 р. у першому кластері разом із Хорватією (перейшла в другий у 2011 р.) та Грецією (перейшла у другий кластер у 2012 р.). Болгарія у другий кластер перейшла в 2008 р. За досліджуваний період також визначено у вибірці негативні зміни щодо перебування країн у кластерах. Так, Великобританія у 2008 р. із шостого кластера перейшла у п'ятий через значне зменшення обсягів відпливу та припливу прямих іноземних інвестицій, а також зниження позицій за Глобальним інноваційним індексом. В'єтнам у 2011 р. перебував у другому кластері, але потім перейшов до першого. У 2012 р. Чехія змогла досягти четвертого кластера, але протрималася на цих позиціях лише рік та з 2013 р. знизилася позиції одразу на два кластери і зараз перебуває у другому кластері. Німеччина в 2009 р. перейшла з п'ятого до четвертого кластера через зниження позицій за Глобальним інноваційним індексом та зменшення майже у 2 рази обсягів транскордонних злиттів і поглинань. За результатами розрахунків, Україна належить до першого кластера поряд з деякими іншими країнами світу, але за останні 3 роки сусідами України залишились лише В'єтнам і Камбоджа. Інші країни за проведення ефективної політики уряду, яка спрямована на покращення умов формування міжнародних виробничих мереж, перемістились до наступного (другого) кластера.

За допомогою класифікаційного аналізу обґрунтовано правила зарахування країни до певного кластера (табл. 5). Наведені дані демонструють, що достовірність правил є доволі високою. Так, до першого правила при класифікації віднесено 7 записів (кількість країн, які за результатами моделювання належать до першого кластера), а за результатами перевірки – 6. Отже, достовірність цього правила становить 85,71%.

Акцентовано, що якщо країна має за мету рухатися від першого до п'ятого кластера, то найважливішим показником є зміни глобального інноваційного індексу, кількості створення нових підприємств за надходження прямих іноземних інвестицій, індексу легкості ведення бізнесу та відпливу прямих іноземних інвестицій. Однак для переходу в шостий кластер найважливішими є обсяги інвестування країни в світову економіку (за умови, що всі попередні правила для п'яти кластерів виконано). Визначено, що експорт і приплив інвестицій не впливають на умови формування міжнародних виробничих мереж. З огляду на це державна політика передусім має бути спрямована на покращення інноваційної складової національної структури виробництва.

Таблиця 5

Класифікаційні правила належності країни до певного кластера та оцінка точності моделі

№	Умова*	Клас-тер	Підтримка**		Достовірність моделі	
			%	К-сть записів	%	К-сть записів
1	2	3	4	5	6	7
1	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 \geq 24,5$ і $X_{10} < 89,5$ і $X_7 < 12241$ і $X_1 < 2,0664E6$ і $X_8 < 395$ і $X_9 \geq 54,5$ і $X_{10} \geq 51,5$	1	2,19	7	85,71	6
2	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 \geq 24,5$ і $X_{10} \geq 89,5$	1	9,72	31	100	31
3	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_9 \geq 24,5$ і $X_{10} < 89,5$ і $X_7 < 12241$ і $X_1 < 2,0664E6$ і $X_8 < 395$ і $X_9 < 54,5$	2	36,05	115	95,65	110
4	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_7 < 12241$ і $X_1 < 2,0664E6$ і $X_9 \geq 54,5$ і $X_{10} < 51,5$	2	1,25	4	100	4
5	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 < 24,5$ і $X_4 < 6,7079E5$ і $X_6 < 69098$ і $X_5 < 71819$	3	25,39	81	97,53	79
6	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 < 24,5$ і $X_4 < 6,7079E5$ і $X_6 < 69098$ і $X_5 \geq 71819$	4	0,63	2	100	2
7	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 < 24,5$ і $X_4 < 6,7079E5$ і $X_6 \geq 69098$	4	2,51	8	100	8
8	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 < 24,5$ і $X_4 \geq 6,7079E5$ і $X_1 < 5,4052E6$	4	5,33	17	94,12	16
9	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 \geq 24,5$ і $X_{10} < 89,5$ і $X_7 < 12241$ і $X_1 < 2,0664E6$ і $X_8 \geq 395$	4	1,25	4	75	3
10	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 \geq 24,5$ і $X_{10} < 89,5$ і $X_7 < 12241$ і $X_1 \geq 2,0664E6$	4	0,63	2	100	2
11	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 \geq 24,5$ і $X_{10} < 89,5$ і $X_7 \geq 12241$	4	2,82	9	100	9
12	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 < 24,5$ і $X_4 \geq 6,7079E5$ і $X_1 \geq 5,4052E6$	5	0,94	3	66,67	2
13	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 \geq 714,5$	5	8,46	27	100	27
14	$X_6 \geq 2,3798E5$	6	2,82	9	100	9

* ВДВ (X1), ВВП (X2), експорт товарів та послуг (X3), імпорт товарів та послуг (X4), приплив прямих іноземних інвестицій (X5), відплив прямих іноземних інвестицій (X6), обсяги транскордонних злиттів та поглинань (X7), кількість створених нових підприємств за надходження іноземних інвестицій (greenfield deals) (X8), глобальний інноваційний індекс (місце в рейтингу) (X9), індекс легкості ведення бізнесу (місце в рейтингу) (X10).

** Підтримка – кількість записів у навчальній вибірці, що описуються вказаним правилом та належать певним кластерам в абсолютному та відносному вимірі.

Проведений аналіз відповідності правил належності країни до певного кластера реальним показникам 2016 р. та отримані результати щодо України дають підстави для висновку, що вона практично готова для переходу до другого (прогресивного) кластера. Однак для досягнення умов входження в кластер необхідне розуміння викликів, які формуються постійною трансформацією глобалізованого світу, в якому існує потреба не лише досягнення наступного кластера, а й системного збереження позицій у ньому шляхом щорічних системних реформ у цьому напрямку.

Проведено дослідження основних галузевих інструментів інноваційної політики, які прямо або опосередковано спрямовані на підтримку інтеграції національних суб'єктів у міжнародні виробничі мережі на прикладі країн з «основного» (Німеччина та Японія), «провідного» (Великобританія й Китай) і «досвідченого» (США) кластерів. Обґрунтовано загальні для більшості проаналізованих країн характеристики політики стимулювання галузей з високою доданою вартістю: адресна підтримка галузей, що втратили конкурентні позиції через процеси деіндустріалізації (в розвинених країнах) або забезпечують нові цілі економічного зростання (екологія, стійкість, інклюзивність); селективна підтримка пріоритетних напрямів інноваційного розвитку в умовах технічного прогресу; посилення регіональної складової, створення інноваційних кластерів на основі принципів «розумної спеціалізації» та підтримки малих і середніх підприємств; розробка комплексних національних документів (стратегії, перспективні плани, прогнози) для вирішення проблем національного науково-технологічного розвитку, що визначають оптимальні характеристики й інструменти регулювання.

У п'ятому розділі «**Стратегічні орієнтири включення України у фрагментацію глобального виробництва**» ідентифіковано тенденції трансформації зовнішньоторговельних потоків України в ХХІ ст., а також обґрунтовано стратегії зростання валової доданої вартості української економіки та концепцію її вбудовування у міжнародні виробничі мережі.

Констатовано, що характер розвитку міжнародної торгівлі наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. свідчить про те, що за аналізований період спостерігається посилення позицій країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою на тлі зниження частки розвинених країн. Однак розвинені країни виявляються менш чутливими до криз глобального характеру, що пояснюється структурою їхньої економіки – переважанням продукції з високою доданою вартістю і сфери послуг. Визначено, що таким країнам, як Україна, для покращення позицій на світовій арені доцільно знижувати свою високу чутливість до ціноутворення на енергосировину, а також продовжувати географічну диверсифікацію зовнішньоторговельних потоків. Це передбачає серед іншого лібералізацію зовнішньої торгівлі з обмеженим державним втручанням, особливо доцільним в умовах кризи. Нарощування сектору обробної промисловості забезпечить українській економіці більшу стійкість і зміцнить її міжнародну конкурентоспроможність, що дозволить розглядати її як потенційного учасника міжнародної виробничої мережі.

Наголошено, що основними детермінантами негативного впливу на національні зовнішньоторговельні потоки надалі залишаються зниження цін на

світових сировинних ринках, торговельні обмеження з боку Росії, стримані фіскальна та монетарна політики, зниження купівельної спроможності населення, а також проведення Антитерористичної операції на сході країни. Причому цей вплив як прямий (через руйнування виробничої та транспортної інфраструктур, порушення економічних зв'язків між регіонами тощо), так і опосередкований (через переоцінювання інвесторами геополітичних ризиків, вплив капіталу, розгортання панічних настроїв населення та погіршення ділових очікувань).

Кардинальна трансформація зовнішньоторговельних потоків зумовлена імплементацією Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ+) з ЄС з 1 січня 2016 р. Наголошено, що реалізація угоди дасть українським експортерам та імпортерам можливість активніше інтегруватися у світові торговельні потоки та європейські виробничі мережі. Основними проблемами цього процесу визначено такі: гальмування процесів структурної перебудови вітчизняної економіки та високий рівень імпортозалежності економіки і деформація товарної структури імпорту та експорту, а також їхня незбалансованість. Одним з напрямів виходу з кризи є збільшення як виробництва доданої вартості у високотехнологічних секторах, так і експорту проміжних і кінцевих товарів, в яких вона втілена. Йдеться про необхідність збільшення несировинної доданої вартості, передусім, наукомістких галузей, таких як автомобілебудування, електрообладнання, хімічна промисловість.

Визначення стратегій зростання валової доданої вартості в українській економіці на основі «SoftComputing» дало можливість, на відміну від класичних підходів, провести кількісний аналіз отриманих математичних моделей. Отриману в результаті розрахунків модель представлено у вигляді нейронної мережі Хопфілда, що дозволяло дослідити декілька можливих стратегій зростання валової доданої вартості України:

$$\begin{aligned} \text{Перша стратегія: } \text{ВДВ}(\mathbf{2021}) = \text{ВДВ}^6 = \sum_{l=1}^{11} (x_l)^6 + \sum_{j=1}^8 (z_j)^6 \rightarrow \max \quad (1) \\ \text{при обмеженнях: } X^{i+1} = (X^i + \Delta X) \cdot W^T + B^T, i = \overline{1,5}, \\ 0 \leq \Delta x_j \leq p_j \cdot (x_j)^i, j = \overline{1,9}, \quad (x_j)^i \geq 0, \end{aligned}$$

де p_j – максимально допустимий відсоток збільшення фактора $(x_j)^i$.

$$\begin{aligned} \text{Друга стратегія: } \text{ВДВ}^{i+1} = \sum_{l=1}^{11} (x_l)^{i+1} + \sum_{j=1}^8 (z_j)^{i+1} \rightarrow \max \quad (2) \\ \text{при обмеженнях: } X^{i+1} = (X^i + \Delta X^i) \cdot W^T + B^T, i = \overline{1,5}, \\ 0 \leq (\Delta x_j)^i \leq (p_j)^i \cdot (x_j)^i, j = \overline{1,9}, \\ (x_j)^i \geq 0, \end{aligned}$$

де $(p_j)^i$ – максимально допустимий відсоток збільшення фактора $(x_j)^i$ в період i .

Третя стратегія – динамічна стратегія максимізації однієї цільової функції лише в кінці 5 року. Кількість змінних розв'язку цієї задачі становить $K = 5 \cdot 11 = 55$, обмеження аналогічні до попереднього випадку, а цільова функція має вигляд (1).

За результатами оптимізації розроблених стратегій 3-х типів і кількісного дослідження їхньої ефективності найбільш результативною є третя (позитивна) стратегія (табл. 6).

Для її реалізації необхідно передусім здійснювати постійну державну підтримку (+10% кожного року) таких видів економічної діяльності, як сільське,

лісове та рибне господарства; водопостачання, каналізація, поводження з відходами; будівництво; тимчасове розміщення й організація харчування; інформація та телекомунікації; фінансова і страхова діяльність; операції з нерухомим майном; професійна, наукова та технічна діяльність; освіта; охорона здоров'я і надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок. Саме підтримка цих видів діяльності дозволить зменшити асиметричний характер розвитку української економіки та забезпечить необхідний синергетичний вплив на збільшення валової доданої вартості інших видів економічної діяльності.

Таблиця 6

Результати розрахунків третьої (позитивної) стратегії

	A	E	F	I	J	K	L	M	P	Q	R
Річний приріст											
2017	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	9.92%	10.00%	9.90%	6.31%	10.00%	9.95%	5.20%
2018	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	0.06%	10.00%	10.00%	0.54%
2019	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	2.25%	10.00%	10.00%	0.00%
2020	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	5.29%	10.00%	10.00%	0.00%
2021	9.94%	10.00%	0.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	0.00%	10.00%	10.00%	0.00%
ВДВ залишених чинників											
2017	316636	10001	53560	17463	96447	68347	158415	74247	97649	64857	14212
2018	350014	10961	63736	18940	105887	83170	170978	75968	107634	70591	13944
2019	400120	14249	63532	19475	113098	80539	188995	79454	113545	81192	15387
2020	405429	10106	102223	25433	132714	137727	191360	85483	137437	77549	11375
2021	568865	31426	0	12819	116449	0	256756	85140	101669	127285	27524
ВДВ вилучених чинників									ВДВ		
	B	C	D	G	H	N	O	S, T	Річний	Приріст	%
2017	134796	368796	82182	350677	178033	30385	145158	18918	2280779	262004	13%
2018	158411	368730	85790	391668	191855	32964	139536	19120	2459897	179118	8%
2019	180412	384285	103282	501947	207640	33388	178867	22977	2782385	322489	13%
2020	187571	475850	76877	342097	234958	42374	90441	15382	2782385	0	0%
2021	268614	217114	200465	1150124	227554	25810	435450	47394	3900458	1118072	40%

Отримано лінійні моделі функціональної залежності між валовою доданою вартістю (ВДВ) (X1) та іншими маркерами, що визначають умови формування міжнародних виробничих мереж, – ВВП (X2), експорт товарів та послуг (X3), імпорт товарів та послуг (X4), приплив прямих іноземних інвестицій (X5), відплив цих інвестицій (X6), обсяги транскордонних злиттів та поглинань (X7), кількість створених нових підприємств за надходження ПІ (greenfield deals) (X8), глобальний інноваційний індекс (місце в рейтингу) (X9), індекс легкості ведення бізнесу (місце в рейтингу) (X10) за даними України (1 кластер) та Польщі, яка здійснила перехід з першого кластера в другий у 2009 р.:

$$X1 = -475506 + 0.095 \cdot X3 + 1.64 \cdot X4 + 21.29 \cdot X5 + 2287 \cdot X8 + 2790 \cdot X9, \quad (3)$$

$$X1_{\text{кластер1}} = 137579 + 1.40 \cdot X3 + 0.17 \cdot X4 - 3.033 \cdot X5 + -73.70 \cdot X8 - 1275 \cdot X9, \quad (4)$$

$$X1_{\text{кластер2}} = -129773 + 0.75 \cdot X3 + 0.91 \cdot X4 + 0.09 \cdot X5 + 388 \cdot X8 + 2959 \cdot X9, \quad (5)$$

Обґрунтовано, що для збільшення валової доданої вартості країнам першого кластера необхідно акцентувати основну увагу на зростанні обсягів експорту та підвищенні рейтингу Глобального інноваційного індексу. Для країн другого

кластера важливим є також обсяг імпорту та кількість створених нових підприємств за надходження прямих іноземних інвестицій. Акцентовано, що формування міжнародних виробничих мереж відбувається за розподілу етапів виробничого процесу по різних країнах. У результаті того, що ланки такого процесу знаходяться в різних країнах, істотно збільшуються потоки валової торгівлі (валового експорту), причому таке збільшення не може бути обґрунтовано винятково зростанням попиту на кінцеві товари. Це пояснює те, що для другого кластера врівноважується значення обсягів експорту та імпорту саме за збільшення потоків проміжних товарів у країнах, що належать до цього кластера.

За результатами проведеного дослідження запропоновано три стратегії входження економіки України у міжнародні виробничі мережі з урахуванням вихідних умов за станом на листопад 2017 р.: інерційна (ресурсна), активна (модернізаційна) та неоіндустріальна. Зазначені стратегії є послідовною реалізацією заходів у межах концепції локалізації українських підприємств у міжнародних виробничих мережах на базі трансформації економічної політики, яку слід розглядати як імперативну умову такого переходу (рис. 2).

Рис. 2. Послідовність створення умов для локалізації українських підприємств у міжнародних виробничих мережах у 2013–2027 pp.

Важливими етапами зазначеної концепції є: визначення вікон можливостей як найбільш перспективних з точки зору ефективної участі та досягнення лідерства напрямків розвитку української економіки; розвиток наявних переваг та накопичення потенціалу для освоєння нових функцій з метою зміщення в більш прибуткові сегменти міжнародних виробничих мереж або переходу в інші мережі; обов'язкове врахування впливу глобальних імперативів на розвиток міжнародних виробничих мереж у XXI ст., який формує умови, коли конкуренція входження у найбільш прибуткові ланки мереж постійно зростає, а доходи їхніх учасників знижуються.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми поглиблення теоретико-методологічних засад глобальних імперативів розвитку міжнародних виробничих мереж за виявлення закономірностей і новітніх тенденції їхнього формування у світовій економіці та обґрунтування загальної концепції локалізації національного виробництва на всіх етапах створення вартості. Результати досліджень дозволили сформулювати концептуальні, теоретико-методологічні та науково-практичні висновки, спрямовані на вирішення завдань дисертації відповідно до визначеної мети.

1. Науково-технічна революція трансформує комбінації чинників відтворювального процесу в світовій економіці через поширення фрагментації стадій виробничого ланцюга, що приводить до збільшення взаємозалежності країн, а також виявляється у поширенні міжнародних виробничих мереж. Формування цих мереж відбувається під впливом системи формальних і неформальних вимог, правил, норм, що впливають на зміни в соціально-економічному середовищі та визначають глобальні імперативи розвитку міжнародних виробничих мереж. Враховуючи те, що на кожному новому витку розвитку світової економіки вияви окремого імперативу (фрагментація стадій виробництва, транснаціоналізація, прискорення інноваційного розвитку, ущільнення виробничого ланцюга) можуть трансформуватися, їхнє ігнорування є небезпечним як для всієї світогосподарської системи, так і для окремих країн, зокрема України.

2. Світова економіка в XXI ст. характеризується перманентно слабкою динамікою економічного розвитку на тлі ускладнення структури глобальних відтворювальних процесів, що актуалізує питання систематизації теоретичних закономірностей розвитку міжнародних виробничих мереж з метою покращення функціональності та керованості цих процесів. Сутність таких мереж в економічних теоріях слід ідентифікувати за визначення чинників, що впливають на рішення фірми про фрагментацію виробництва: наявність порівняльних переваг, асиметрії інформації та економії на трансакційних витратах. Структурування існуючих «мережових» форм організації бізнесу дало можливість визначити глобальні логістичні мережі та міжнародні роздрібно-торговельні мережі як специфічні форми міжнародних виробничих мереж та

виокремити їхні загальні переваги. Відмінності між поняттям «глобальний ланцюг вартості» і «міжнародна виробнича мережа» за змістом, суб'єктами взаємодій, структурою та об'єктами управління визначають сутність останніх як: взаємодій, які об'єднують закінчені або окремо взяті елементи ланцюгів вартості, що розташовані на різних національних територіях; об'єднання юридично незалежних учасників мережі, орієнтованих на збільшення створеної доданої вартості шляхом підвищення конкурентоспроможності та інноваційності своїх ланок.

3. Існуючі в світовій практиці підходи до оцінювання обсягів створеної доданої вартості в процесі фрагментації глобального виробництва мають певні недоліки: обмежена доступність даних про обсяги та канали, за якими проходить додана вартість, неврахування обсягів торгівлі послугами в дослідженнях і недосконалість наявної статистичної бази, що впливає на якість розрахунків. З метою забезпечення учасників міжнародних виробничих мереж інформацією щодо умов їхнього формування в різних країнах обґрунтовано використання методологічного інструментарію оцінювання системи маркерів, що визначають ці умови (валова додана вартість, експорт та імпорт товарів і послуг, прямі іноземні інвестиції, обсяги транскордонних злиттів та поглинань, місце в рейтингу глобального інноваційного індексу й індексу легкості ведення бізнесу, кількість створених нових підприємств за надходження іноземних інвестицій). Адекватність запропонованої системи підтверджено наявністю зв'язків між маркерами та індексом залучення до глобальних ланцюгів вартості.

4. Загальними закономірностями локалізації міжнародних виробничих мереж є посилення глобальної конкуренції моделей розвитку економік Півночі та Півдня, а також виражена транснаціоналізація міжнародних виробничих мереж. Керований економічний прогрес Китаю в XXI ст. ілюструє значне підвищення конкурентоспроможності країни шляхом об'єднання конкурентних витрат виробництва з високими технологіями на тлі залучення до виробничих ланцюгів ТНК. Серед головних тенденції секторального формування міжнародних виробничих мереж у XXI ст. виокремлено: перехід на етапі реалізації продукції з вторинного до третинного сектору (легка та автомобільна промисловість); синергетичне поєднання в мережі всіх секторів під впливом концепції «інтернет-речей» (роботоміка та «розумні заводи»), розвиток інвестиційного сегмента «Агротек» (AgTech).

5. Прискорення змін технологічних укладів у XXI ст. визначає нові тенденції в розвитку міжнародних виробничих мереж. По-перше, це ущільнення виробничого ланцюга й зменшення кількості елементів у мережах за впровадження адитивного виробництва, технологій промислового Інтернету, роботизації, нових джерел енергії. По-друге, це зростання економічної привабливості решорінгових процесів, пов'язаних з «поверненням» у розвинені країни виведених раніше за кордон робочих місць, передусім висококваліфікованих. Ці процеси визначаються залежністю від змін матеріалоємності та частки створюваної доданої вартості: чим вищою ця частка буде у ВВП країни, тим більше можливостей з'явиться для її економічного розвитку.

6. Ущільнення міжнародних виробничих мереж на тлі асиметричного технологічного розвитку країн призводить до скорочення обсягу інвестицій, що актуалізує розвиток нових видів економічної діяльності з послідовною трансформацією людського капіталу. В структурі ринку робочої сили постійно збільшується частка людей інтелектуальної праці, які готові розвивати свої знання та навички впродовж життя. Однак у працевітких галузях (наприклад, швейна, взуттєва промисловість у країнах Азії) технологічні трансформації позбавлені економічної доцільності за збереження порівняльної переваги в цих країнах, пов'язаної з низькими витратами на робочу силу, що актуалізує питання її соціального та правового захисту в країнах, що розвиваються. Урахування цих аспектів при формуванні стратегії входження національних суб'єктів у міжнародні виробничі мережі створює передумови для інклюзивного зростання як світової економіки загалом, так й окремих національних економік.

7. Тенденції трансформації регулювання глобального відтворювального процесу за розвитку міжнародних виробничих мереж характеризуються, з одного боку, поширенням використання преференційних торговельних угод як інструменту захисту та стимулу розвитку на територіях країн-партнерів ланок міжнародних виробничих мереж, що посилює тенденцію до консолідації цих угод та формування у майбутньому мегарегіональних торговельних блоків, таких як Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство, Регіональне всебічне економічне партнерство; з іншого – невизначеністю руху обсягів і структури доданої вартості по ланках мережі, що призводить до появи невідповідності між практикою зовнішньої торгівлі, її нормативним регулюванням (застарілість принципів Світової організації торгівлі) та оцінюванням (відсутність інформації щодо того, який сектор економіки поглинув імпортований продукт, а також його призначення для проміжного користування або кінцевого споживання). Така типологізація дозволила обґрунтувати напрями вирішення питань, які пов'язані з багаторазовим транскордонним переміщенням проміжних товарів, послуг, капіталу, об'єктів інтелектуальної власності в умовах функціонування міжнародних виробничих мереж.

8. Інституційне середовище функціонування міжнародних виробничих мереж формується за погодження різноманітних інтересів суб'єктів мережевих взаємодій. Наддержавне та державне сприяння діяльності міжнародних виробничих мереж виходить на перший план за ідентифікації основних викликів фрагментації: зростання диспропорційності розподілу доходів між країнами світової економіки, деполітизація економічної взаємодії через зміни блокового мислення та відмову від протистояння як форми перманентного стану, поширення реконфігурації міжнародних виробничих мереж, включаючи тенденцію ущільнення та репатріації їхніх ланок у розвинені країни. З точки зору приймаючих країн, зокрема України, виникає нагальна необхідність обґрунтування та впровадження заходів щодо створення умов для включення або збереження позицій національних суб'єктів у міжнародних виробничих мережах з огляду на розмаїття фаз циклу, структурних обмежень і наявних можливостей для проведення такої політики.

9. Формування міжнародних виробничих мереж або розміщення їхніх сегментів відбувається за наявності сприятливих умов у країні. Оцінювання фундаментальних взаємозв'язків через систему маркерів, що визначають ці умови в 35 країнах світу, дало можливість виокремити шість кластерів: перший («початковий»), другий («прогресивний»), третій («медіальний»), четвертий («основний»), п'ятий («провідний») та шостий («досвідчений»). Визначення правил зарахування країни до певного кластера дозволило виявити та обґрунтувати закономірності зв'язку між рівнем технологічного розвитку країни й умовами входження її у міжнародні виробничі мережі. За результатами розрахунків, Україна належить до першого кластера поряд з Польщею, Хорватією, Грецією, Болгарією, В'єтнамом та Камбоджею, але в останні три роки досліджуваного періоду сусідами України залишились лише дві останні з перелічених країн. Для досягнення умов входження у наступний (кращий за умовами) кластер необхідним є формування стратегії збереження досягнутих позицій шляхом системних реформ у цьому напрямку на основі розуміння закономірностей трансформації світогосподарської системи.

10. Лідери за участю у висхідних ланках міжнародних виробничих мереж розташовані у «основному» (Німеччина та Японія), «провідному» (Великобританія й Китай) та «досвідченому» (США) кластерах. Стратегії соціально-економічного розвитку цих країни характеризуються розвинутою інноваційною складовою, що спрямована на стимулювання виробництва з високою доданою вартістю за умови: адресної підтримки галузей, що втратили конкурентні позиції в процесі деіндустріалізації, або тих, що забезпечують нові цілі економічного зростання (екологія, стійкість, інклюзивність); селективної підтримки пріоритетних напрямів інноваційного розвитку в умовах технічного прогресу; створення інноваційних кластерів на основі принципів «розумної спеціалізації» та підтримки малих і середніх підприємств; розробки комплексних національних документів (довгострокові стратегії, перспективні плани, прогнози) для вирішення проблем національного науково-технологічного розвитку, що визначають оптимальні характеристики та інструменти регулювання цих процесів.

11. Імплементация Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ+) з ЄС сприяла формуванню можливостей для залучення національних підприємств у європейські виробничі мережі. Основними проблемами, що перешкоджають цьому процесу, визначено такі: гальмування структурної перебудови вітчизняної економіки, високий рівень імпортозалежності економіки, деформація товарної структури імпорту та експорту, а також їхня незбалансованість. Одним із напрямів виходу з кризи є збільшення виробництва доданої вартості у високотехнологічних секторах, а також обсягів експорту проміжних і кінцевих товарів, в яких вона втілена за впровадження вибіркового галузевого стимулювання та вдосконалення «горизонтальної» інституційної підтримки інноваційної активності в рамках моделі «потрійної спіралі», що позитивно вплине на подальшу локалізацію українських підприємств у міжнародних виробничих мережах.

12. В умовах домінування міжнародних виробничих мереж концепція локалізації національного виробництва в їхніх несировинних ланках має враховувати як цілеполягання максимізацію валової доданої вартості та складатися з комплексу заходів, спрямованих на: постійну державну підтримку тих видів економічної діяльності української економіки, які здебільшого належать до третинного сектору (загальносвітовий тренд трансформації виробничої структури розвинених країн у ХХІ ст.); перехід до другого прогресивного кластера за підвищення рейтингу Глобального інноваційного індексу та збільшення обсягів високотехнологічного експорту. Дорожньою картою реалізації концепції є визначення найбільш перспективних з позиції досягнення лідерства, напрямів розвитку української економіки; накопичення потенціалу для освоєння нових бізнес-функцій з метою зміщення в більш прибуткові сегменти міжнародних виробничих мереж; обов'язкове врахування того, що вплив глобальних імперативів на розвиток міжнародних виробничих мереж у ХХІ ст. створює умови, коли конкуренція у найбільш прибуткових ланках постійно зростає, а доходи їхніх учасників знижуються.

Основні результати дослідження впроваджені у практичну діяльність Комітету Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва, Асоціації «Український національний комітет Міжнародної торгової палати» (ICC Ukraine), Торгово-промислової палати України, ТзОВ «Український папір», ТзОВ «Алкогольно-безалкогольний комбінат Дніпро», а також у навчальний процес Київського національного торговельно-економічного університету.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Дугінець Г. В. Глобальні ланцюги вартості : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 412 с. (21,28 д. а.).
2. Mazaraki A., Duginets G. Waves of innovation and chains of value added: features of development (розділ 1.1). Ukraine in global value chains: search for an effective strategy (розділ 1.3). Ukrainian economy growth imperatives : Monograph / A. Mazaraki, S. Melnichenko, G. Duginets et al.; edied by A. Mazaraki. Prague: Coretex CZ SE, 2018. P. 7–23, 34–51 (особистий внесок автора: досліджено вплив зміни технологічних укладів на розвиток ланцюгів вартості, обґрунтовано напрями включення українських підприємств у глобальні ланцюги вартості) (1,10 д. а.).
3. Дугінець Г. В. Інтеграція національного бізнесу в міжнародні виробничі мережі. Зовнішня торгівля України: ХХІ століття : монографія / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, Н. О. Іксарова та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. С. 337–352 (1,20 д. а.).
4. Дугінець Г. В. Міжнародний аутсорсинг: сутність, розвиток та сучасний стан. Аутсорсинг у системі міжнародних економічних відносин : монографія / Орловська Ю. В., Дугінець Г. В., Квактун О. О., Лебідь К. О. Дніпропетровськ, 2010. С. 59–117 (3,00 д. а.).

5. Дугінець Г. В. Концепція «Інтернет речей» в глобальному виробництві: досвід для України. *Економіка і регіон*. 2018. № 1(68). С. 127–133. URL: <http://journals.pntu.edu.ua/eir/article/view/1024> (0,40 д. а.).
6. Дугінець Г. В. Визначення умов формування міжнародних виробничих мереж. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 3 (98). С. 33–46 (0,50 д. а.).
7. Дугінець Г. В. Визначення стратегій зростання валової доданої вартості української економіки на основі SoftComputing. *Економічний простір*. 2018. № 130. С. 50–67 (0,50 д. а.).
8. Duginets G. V. The innovative aspect of Ukraine's integration into global value chains. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 6(95). С. 48–58 (0,60 д. а.).
9. Duginets G. V. Transformation of Ukraine's foreign trade flows in the context of implementing the Association with the EU. *Журнал європейської економіки*. 2017. № 3, Т. 16. С. 317–329 (0,50 д. а.).
10. Дугінець Г. В. Вертикальні міжфірмові взаємодії в світовій економіці. *Економічний простір*. 2017. № 119. С. 25–35 (0,50 д. а.).
11. Duginets G. V. Added value as a criterion for evaluating the efficiency of global production chains. *Механізм регулювання економіки*. 2017. № 1. С. 29–36 (0,40 д. а.).
12. Duginets G. V. Ukraine in free trade zone with the European Union. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 1(110). С. 32–41 (0,50 д. а.).
13. Duginets G. V. Methodological of researching global value chain. *Вісник КНТЕУ*. 2016. № 6(110). С. 17–30 (0,60 д. а.).
14. Дугінець Г. В. Людський капітал в умовах розвитку глобальних ланцюгів створення вартості. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 41, ч. II. С. 24–30 (0,50 д. а.).
15. Дугінець Г., Тронько В. Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ЗВТ+) між Україною та ЄС: реалії і перспективи. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 155(11–12). С. 10–13 (особистий внесок автора: дослідженню негативні та позитивні наслідки імплементації Угоди з ЄС) (0,30 д. а.).
16. Дугінець Г. В. Особливості нетарифного регулювання в глобальній торговельній системі. *Вісник Донецького університету. Серія В: Економіка і право*. 2015. № 1. С. 95–101 (0,40 д. а.).
17. Дугінець Г. В., Реліна І. Є. Демографічний та кадровий вимір міжнародних міграційних процесів в Україні. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій*. 2015. Вип. 4. С. 49–57 (особистий внесок автора: досліджено трансформацію міграційних потоків в умовах технологічних змін у світовій економіці) (0,20 д. а.).
18. Дугінець Г. В. Бар'єри на шляху вступу нових членів до ЄС в сучасних умовах. *Вестник Приазовского государственного технического университета. Серія: Экономические науки*. 2015. № 29. С. 245–250 (0,40 д. а.).

19. Дугінець Г. В. Економічний суверенітет України в умовах становлення когнітивної економіки. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2014. Вип. I, т. 1. С. 159–164 (0,30 д. а.).

20. Дугінець Г. В., Кучерявенко Г. В. Потенціал співробітництва Дніпропетровської області з європейськими країнами в умовах реалізації угоди щодо поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ+) з ЄС. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2014. Вип. 4. С. 132–140 (особистий внесок автора: визначено можливі сфери співробітництва в рамках ЗВТ+) (0,20 д. а.).

21. Дугінець Г. В. Формування економіки знань в умовах глобальних науково-технологічних трансформацій. Економічний простір. 2014. № 86. С. 5–14 (0,45 д. а.).

22. Дугінець Г. В. Трансформація світового ринку послуг в умовах глобалізації. Економічний простір. 2014. № 87. С. 5–13 (0,45 д. а.).

23. Дугінець Г. В. Формування міжнародних виробничих мереж як елемент стратегії посткризового розвитку країни. Економічний простір. 2013. № 79. С. 5–13 (0,40 д. а.).

24. Дугінець Г. Особливості формування міжнародних виробничих мереж в сучасних умовах. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2013. Вип. I. Т. 1. С. 243–247 (0,4 д. а.).

25. Дугінець Г. В., Орловська Ю. В. Глобальні виробничі мережі як чинник інноваційного розвитку. Прометей. 2013. Вип. 1(40). С. 88–92 (особистий внесок автора: визначено основні види виробничих мереж та розглянуто їхню роль у трансфері знань і технологій у регіональні структури країн, що розвиваються) (0,20 д. а.).

26. Дугінець Г. В. Вплив міжнародного аутсорсингу на розвиток людського капіталу в умовах глобалізації. Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. 2012. С. 124–128 (0,40 д. а.).

27. Дугінець Г. В. Взаємозв'язок кількісних і якісних аспектів вимірювання людського розвитку. Економічний простір. 2012. № 58. С. 57–63 (0,30 д. а.).

28. Дугінець Г. Вплив аутсорсингу на розвиток міжнародної трудової міграції в Україні. Економічний простір. 2012. № 62. С. 12–17 (0,30 д. а.).

29. Дугінець Г. Людський капітал в умовах циклічності розвитку світової економіки. Економічний простір. 2012. № 67. С. 20–25 (0,30 д. а.).

30. Дугінець Г. В. Основні напрямки розвитку міжнародного аутсорсингу в світовій економіці. Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. 2011. С. 249–254 (0,40 д. а.).

31. Дугінець Г. В. Використання міжнародного аутсорсингу в інноваційній діяльності компаній в умовах виходу зі світової кризи. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2011. Вип. 5-2. С. 143–149 (0,30 д. а.).

32. Дугінець Г. В. Особливості оцінки розвитку людського капіталу в сучасних умовах. Прометей. 2010. Вип. 1(31). С. 173–175 (0,30 д. а.).

33. Дугінець Г. В. Міжнародний аутсорсинг як новітня форма міжнародного поділу праці. Економічний простір. 2010. № 44/1. С. 16–22 (0,30 д. а.).

34. Дугінець Г. В. Особливості розвитку міжнародного аутсорсингу в Україні. Прометей. 2010. Вип. 3(33). С. 186–188 (0,30 д. а.).

35. Дугінець Г. В. Аналіз світового досвіду дослідження людського капіталу як економічної категорії. Економічний простір. 2009. № 22/1. С. 22–31 (0,40 д. а.).

36. Дугінець Г. В. Переваги та недоліки євроінтеграції для Дніпропетровського регіону у контексті створення зони вільної торгівлі з ЄС. Економічний простір. 2008. № 14. С. 21–26 (0,30 д. а.).

37. Дугінець А. В. Особенности современного разделения труда: международный аутсорсинг. Хозяйство, законодательство, деньги. 2012. № 4-5 (05–6). С. 70–73 (0,30 д. а.).

38. Duginets G. Formation of international production networks on the basis of vertical integration. Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles. 2017. P. 9–11 (0,30 д. а.).

39. Duginets G., Mazaraki A. Sector-specific stimulation of integration into global value chains: experience for Ukraine. Knowledge economy society. Selected problems of dynamically developing areas of the economy, Edited by: Renata Seweryn, Tomasz Rojek, Publishing House: Foundation of the Cracow University of Economics. Cracow, 2017. P. 37–48 (особистий внесок автора: виокремлено загальні інструменти галузевого стимулювання глобальних ланцюгів вартості) (0,30 д. а.).

40. Duginets G., Mazaraki A. Supply chains in global production. Economics. Ecology. Socium: електрон. наук. вид. 2017. № 1. С. 1–11. URL: <https://ees-journal.com/index.php/journal/article/view/38/13> (особистий внесок автора: досліджено сучасну трансформацію ланцюгів постачання в системі глобального виробництва) (0,30 д. а.).

41. Duginets A., Melnik T. Global technological transformation and formation of knowledge economy. Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. 2015. Vol. 3, № 3. P. 27–29 (особистий внесок автора: обґрунтовано вплив глобальних технологічних технологій на формування економіки знань) (0,30 д. а.).

42. Duginets G. Factors of international outsourcing in the current conditions. Analysen und Ansichten zur Wirtschaftsentwicklung in der Ukraine. Eine Sicht ukrainischer Forscher zu Theorie und Praxis. Berlin, 2013. P. 117–124 (0,15 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

43. Дугінець Г. В. Міжнародні виробничі мережі в агропродовольчому секторі. Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах : зб. тез III Всеукр. наук. конф. (Дніпро, 30–31 берез. 2018 р.). Ч. I. Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. С. 67–69 (0,10 д. а.).

44. Duginets G. Scenarios of entry of Ukrainian enterprises into GVCs. Contemporary Issues in Theory and Practice of Management СІТРМ: Proceedings of the 2nd International Conference. Czestochowa: Wydawnictwo Wydziału Zarządzania Politechniki Czestochowskiej, 2018., P. 102–109 (0,50 д. а.).

45. Дугінець Г. В. Концепція «Інтернет-речей» в глобальному виробництві. Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози: зб. тез Міжнар. наук. конф. (Львів, 22–23 берез. 2018 р.). Львів : Ф-т міжнар. відносин ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. С. 112–116 (0,20 д. а.).

46. Дугінець Г. В. Ланцюги поставок в міжнародній торгівлі. Сервісна економіка в умовах глобальної конкуренції: правовий та інституційний виміри : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15–16 лист. 2017 р.). Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. С. 225–226 (0,10 д. а.).

47. Дугінець Г. В. Підтримка національного бізнесу в умовах розгортання гібридної війни. Проблеми і перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: зб. тез X Міжнар. бізнес-форуму (Київ, 21 берез. 2017 р.). Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. С. 66–67 (0,10 д. а.).

48. Дугінець Г. В. Вплив глобальних ланцюгів доданої вартості на міграцію робочої сили. Міграція між Україною та ЄС: виклики безвізового режиму : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15 груд. 2016 р.) Львів, 2017. С. 160–161 (0,10 д. а.).

49. Дугінець Г. В. Міжнародні виробничі мережі в контексті нової моделі зростання економік, що розвиваються. Глобалізаційні виклики розвитку національних економік: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 жовт. 2016 р.). Ч. 1. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. С. 209–218 (0,40 д. а.).

50. Duginets A., Mazaraki A. Essence of international production networks: institutional analysis. Contemporary issues in economics, business and management. Conference Proceedings. Faculty of Economics University of Kragujevac, Kragujevac, The Republic of Serbia. PRESSIA ltd. Belgrade, 2016. P. 265–270 (особистий внесок автора: виокремлено та обґрунтовано особливості ланцюгів вартості і виробничих мереж) (0,20 д. а.).

51. Дугінець Г. В. Сучасні форми міжнародних інтеграційних взаємодій бізнес-структур. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні : зб. тез IX Міжнар. бізнес-форуму (Київ, 17 берез. 2016 р.). Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. С. 57–58 (0,10 д. а.).

52. Дугінець Г. В. Український бізнес в глобальній мережевій економіці. Сучасні проблеми економіки та управління підприємствами України в умовах європейської інтеграції: зб. тез I Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 21–22 квіт. 2016 р.). Дніпропетровськ : ДВНЗ УДХТУ, 2016. С. 29–31 (0,10 д. а.).

53. Дугінець Г. В. Значення малого і середнього бізнесу в умовах глобалізації світової економіки. Національний бізнес у вимірі стратегічного партнерства з Європейським Союзом : матеріали круглого столу (Київ, 28 квіт. 2016 р.). Київ : Київ. нац. торг.-екон. у-т, 2016. С. 14–15 (0,10 д. а.).

54. Duginets G. Influence of technoglobalism on economic development of a country. Україна Болгарія Європейски Съюз: съвременно състояние и перспективи. Сборник с доклади от международна научна конференция. (Варна–Херсон, 14–22 верес. 2015 р.). Т. 2. Варна–Херсон : Наука и економика, 2015. С. 295–298 (0,15 д. а.).

55. Дугінець Г. В., Головня Ю. І. Вплив глобальних ланцюжків створення вартості на економіку США. Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство : зб. тез II Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15 трав. 2015 р.). Львів: Центр американ. студій ФМВ ЛНУ ім. І. Франка, 2015. Ч. 1. С. 152–160 (особистий внесок автора: досліджено особливості формування глобальних ланцюжків створення вартості в США) (0,2 д. а.).

56. Дугінець Г. В. Інтеграція в міжнародні виробничі мережі як чинник інноваційного розвитку національного бізнесу. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: зб. тез VIII Міжнар. бізнес-форуму (Київ, 19 берез. 2015 р.). Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. С. 87–88 (0,10 д. а.).

57. Дугінець Г. В. Зміни в глобальних виробничо-збутових мережах в умовах формування нового технологічного укладу. Стратегії економічного розвитку країн в умовах глобалізації : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 26–27 берез. 2015 р.). С. 61–63 (0,10 д. а.).

58. Дугінець Г. В. Виробничі мережі як чинник інноваційного розвитку України в умовах глобалізаційних викликів. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: зб. тез VII Міжнар. бізнес-форуму (Київ, 20 берез. 2014 р.). Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. С. 71–72 (0,10 д. а.).

59. Duginets A. Impact of Global Production Networks on the Ukrainian Economy in Today's Conditions. Actual Problems of Economies of Post-Communist Countries at Current Stage: Materials of International Scientific-Practical Conference Dedicated to the 90th Birth Anniversary of Professor George Papava (Tbilisi, 28–29 June 2013). Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU, 2013. P. 283–286 (0,15 д. а.).

60. Дугінець Г. В. Світовий досвід використання міжнародного аутсорсингу як інструменту формування конкурентних переваг. Актуальні питання сучасної економіки : зб. тез II Всеукр. заоч. наук. конф. (Умань, 20–21 січ. 2011 р.). Вид. «Сочинський», 2011. Ч. 1. С. 76–77 (0,10 д. а.).

61. Дугінець Г. В. Ідентифікація аутсорсингу як специфічної форми міжнародного бізнесу. Проблеми трансформаційних економік в умовах глобалізації : зб. тез III Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 29 квіт. 2011 р.). С. 57–59 (0,15 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Дугінець Г. В. Глобальні імперативи розвитку міжнародних виробничих мереж. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини: Київський національний торговельно-економічний університет, Тернопільський національний економічний університет. – Київ, 2018.

У дисертації обґрунтовано теоретико-методологічні засади глобальних імперативів розвитку міжнародних виробничих мереж. Доведено, що утворюючим елементом будь-якої міжнародної виробничої мережі є глобальні ланцюги вартості. Узагальнено методологічний інструментарій аналізу міжнародних виробничих мереж і запропоновано здійснювати оцінювання умов їхнього формування через систему маркерів, що визначають ці умови в певних країнах.

Визначено загальні закономірності фрагментації міжнародного виробництва та тенденції секторального формування міжнародних виробничих мереж у XXI ст. Конкретизовано вплив фрагментації міжнародного виробництва на розвиток людського капіталу, який характеризується збільшенням попиту на нові види діяльності, з метою нівелювання скорочення обсягу інвестицій від ущільнення міжнародних виробничих мереж. Розкрито зміст і тенденції трансформації регулювання глобального відтворювального процесу за розвитку міжнародних виробничих мереж. Обґрунтовано особливості формування інституційного середовища функціонування міжнародних виробничих мереж, яке відбувається через погодження різноманітних інтересів суб'єктів цих взаємодій. Оцінено умови формування міжнародних виробничих мереж у 35 країнах світу, що дозволило виявити та обґрунтувати закономірності зв'язку між рівнем технологічного розвитку країни та умовами входження її у мережі. Ідентифіковано стратегії соціально-економічного розвитку країн-лідерів за участю у висхідних ланках міжнародних виробничих мереж.

Доведено, що з метою включення українських підприємств у несировинні ланки мереж та збільшення в мережах їхньої частки доданої вартості необхідним є: постійна державна підтримка основних видів економічної діяльності, які переважно належать до третинного сектору; накопичення потенціалу для освоєння нових функцій у бізнес-процесах; обов'язкове врахування того, що конкуренція входження у найбільш прибуткові ланки постійно наростає, а доходи їхніх учасників знижуються.

Ключові слова: міжнародні виробничі мережі, глобальні ланцюги вартості, фрагментація виробництва, додана вартість, міжнародна торгівля, глобальні імперативи розвитку, інноваційний розвиток, прямі іноземні інвестиції, транснаціональні корпорації.

АННОТАЦИЯ

Дугинец В. Глобальные императивы развития международных производственных сетей. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.02 – мировое хозяйство и международные экономические отношения: Киевский национальный торгово-экономический университет, Тернопольский национальный экономический университет. – Киев, 2018.

В диссертации обоснованы теоретико-методологические основы глобальных императивов развития международных производственных сетей. Доказано, что образующим элементом любой международной производственной сети является глобальная цепь стоимости. На основании обзора методологического инструментария анализа международных производственных сетей предложено проводить оценку условий их формирования в странах посредством системы маркеров, которые определяют эти условия.

Определены общие закономерности фрагментации международного производства и тенденции секторального формирования международных производственных сетей в XXI в. Конкретизировано влияние фрагментации международного производства на развитие человеческого капитала, который характеризуется увеличением спроса на новые виды деятельности, с целью нивелирования сокращения объема инвестиций от сокращения международных производственных сетей. Раскрыто содержание и тенденции трансформации регулирования глобального воспроизводственного процесса вследствие развития международных производственных сетей. Определены особенности формирования институциональной среды функционирования международных производственных сетей, которое происходит при согласовании различных интересов субъектов этих взаимодействий. Оценены условия формирования международных производственных сетей в 35 странах мира, что позволило выявить и обосновать закономерности связи между уровнем технологического развития страны и условиями ее вхождения в сеть. Идентифицированы стратегии социально-экономического развития стран-лидеров в восходящих звеньях международных производственных сетей.

Доказано, что с целью включения украинских предприятий в несырьевые звена и увеличения их доли добавленной стоимости в сетях необходимы: постоянная государственная поддержка основных видов экономической деятельности, которые в большинстве относятся к третичному сектору; накопление потенциала для освоения новых функций в бизнес-процессах; обязательный учет того, что конкуренция вхождения в наиболее прибыльные звенья сети постоянно нарастает, а доходы их участников снижаются.

Ключевые слова: международные производственные сети, глобальные цепи стоимости, фрагментация производства, добавленная стоимость, международная торговля, глобальные императивы развития, инновационное развитие, прямые иностранные инвестиции, транснациональные корпорации.

ANNOTATION

Duginets G. V. Global imperatives for the development of international production networks. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a Doctor of Economics degree in specialty 08.00.02 – World economy and international economic relations: Kyiv National University of Trade and Economics, Ternopil National Economic University. – Kyiv, 2018.

The thesis studies the theoretical and methodological principles, regularities and new trends in the formation of international production networks in the global economic space, and determines the imperatives of their development, substantiating the priority character of integrating national actors into international production networks. Analyzing the differences between the concepts of «global value chain» and «international production network» on the basis of such features as essence and scope of concept, interacting subjects, and structure and objects of management has made it possible to clarify the understanding of the essence of the latter as economic interconnections that unite complete or separate elements of value chains located in different national territories. Structuring the «network» forms of business organization has enabled the identification of global logistics networks and international retail networks as specific forms of international production networks.

In order to provide information to potential participants in international production networks regarding the conditions for their formation and development in different countries of the world, as well as through the availability of sufficiently highly aggregated data and assumptions present in the value added trade statistics, a conceptual approach is proposed, based on the use of methodological evaluation tools rooted in a marker system defined by these conditions. The reliability of the proposed system is confirmed by the presence of connections between markers and the index of involvement in global production networks (GVCs participation index).

The research shows that the strengthening of global competition between the North and South economic models, as well as the expressed transnationalization of international production networks, are the defining characteristics of the territorial placement of international production's elements. The pace of development and the technological change gap between developed and developing countries present in the world economy add relevance to the transformation of policies in the field of professional skills development, with a focus on reorientation and a certain increase in aggregate demand to compensate for the reduction of direct foreign investment volume from the consolidation of international production networks.

The work evaluates fundamental interactions through a marker system that is defined by IPN formation conditions in 35 countries of the world. The obtained results allowed to distinguish 6 clusters: first-primary, second-progressive, third-medial, fourth-main, fifth-leading and sixth-experienced. Determining the rules for assigning a country to a particular cluster allowed to identify and substantiate the patterns of the relationship between the level of technological development of the country and the conditions for its entry into international production networks. It is proved that in order to achieve the conditions for entering into a higher (in this context, more beneficial) cluster, an understanding of the challenges arising from the constant

transformation of the globalized world, in which there is a need to formulate a strategy for preserving the position achieved in a cluster through annual systematic reforms, is necessary.

It is argued that, permanent state support of the main types of economic activity of the Ukrainian economy, which mostly relate to the tertiary sector of the economy, will reduce the asymmetric nature of economic development, and will provide the necessary synergistic impact on increasing the gross value added of other types of economic activity, with the aim of creating conditions for the formation of international production networks and placement of their upstream links within the country. The proposed direction coincides with the global trend of transforming the industrial structure of developed countries notable of the 21st century.

Taking into account the fact that by 2017, Ukraine is entering the initial cluster in terms of conditions of international production networks formation, the transition to the progressive cluster is possible through a consistent implementation of the concept of creating conditions for the integration of Ukraine's economy into international production networks. This concept is based, firstly, on identifying the directions for economic development most promising in terms of effective participation and attaining leading positions, and secondly, on the accumulation of potential for the development of new functions, in order to shift to more profitable segments of international production networks; thirdly, the mandatory consideration of the fact that the entry competition in the most profitable IPN segments is constantly increasing, whereas the incomes of their participants decrease.

Key words: international production networks, global value chains, production fragmentation, added value, international trade, global imperatives of development, innovation development, foreign direct investment, transnational corporations.

Підписано до друку 25.02.2019 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюкаторі.
Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 2,0.
Зам. № А005-19. Тираж 150 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua